

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ "ЈОВАН ЦВИЈИЋ"

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
КЊИГА 46

Радмило Б. Јовановић

**МРЕЖА ГРАДОВА СРБИЈЕ - МОДЕЛ
ПРОСТОРНО-ФУНКЦИЈСКЕ
ОРГАНИЗАЦИЈЕ**

БЕОГРАД - 1995.

Towns of Serbia - model of functional organization
Copyright © 1995 by Geographical Institute
of Serbian Academy of Sciences and Arts
Printed in Yugoslavia
ISBN 86-80029-08-4
First Printing December 1995

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

911.372(497.11)

ЈОВАНОВИЋ, Радмило Б.

Мрежа градова Србије - модел просторно-функцијске организације / Радмило Б. Јовановић; уредник Милан Бурсаћ. - Београд: Географски институт "Јован Цвијић", 1995 (Панчево: Ветар). - 60, [4] стр., [3] пресавијена листа са географским картама: граф. прикази; 24 см. - (Посебна издања / Српска академија наука и уметности. Географски институт "Јован Цвијић". књ. 46)

Упоредни наслов на прелиминарији: Towns of Serbia - model of functional organization.
- Библиографија: стр. 63. - Summary: Towns of Serbia - model of functional organization
ISBN 86-80029-08-4

а) Градови - Просторна организација - Србија

б) Просторно планирање - Србија

ИД=46884108

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ "ЈОВАН ЦВИЈИЋ"

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
КЊИГА 46

Радмило Б. Јовановић

**МРЕЖА ГРАДОВА СРБИЈЕ - МОДЕЛ
ПРОСТОРНО-ФУНКЦИЈСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ**

Штампано помоћу добијеном од Министарства за науку и технологију
Републике Србије

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GEOGRAPHICAL INSTITUTE "JOVAN CVIJIĆ"

SPECIAL ISSUES

N° 46

Radmilo B. Jovanović

**TOWNS OF SERBIA
MODEL OF FUNCTIONAL ORGANIZATION**

*E*ditor

dr Milan Bursać

Editorial board

dr Milovan Radovanović
dr Aleksandar Veljković
dr Miroslav Ocokoljić
dr Ljubomir Menković
mr Radmilo B. Jovanović
mr Marina Todorović

BELGRADE
1995.

С.ч. 7
46

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ "ЈОВАН ЦВИЈИЋ"

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА 46

Radmilo B. Jovanović

**МРЕЖА ГРАДОВА СРБИЈЕ
МОДЕЛ ПРОСТОРНО-ФУНКЦИЈСКЕ
ОРГАНИЗАЦИЈЕ**

Уредник

др Милан Бурсаћ

Уређивачки одбор

др Милован Радовановић
др Александар Вељковић
др Мирослав Оцокољић
др Љубомир Менковић
др Радмило Б. Јовановић
др Марина Тодоровић

БЕОГРАД
1995.

Рецензенти
др Димитрије Перишић
др Бранислав Дерић

Технички уредник
мр Радмило Б. Јовановић

Картографска обрада
Мирела Бујирић
Зорица Марић

Компјутерска обрада текста
и графички дизајн
мр Иван Б. Јовановић

БИБЛИОТЕКА
ГЕОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
„ЈОВАН ЦВИЈИЋ“
И. Број 5104 III д.

Примљено на седници Редакционог одбора
Института 20. децембра 1995. године

Штампа: Ветар - Панчево, Ђуре Ђаковића 7

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
ЛОКАЛИТЕТИ И ПОЈАСИ АТРАКТИВНИ ЗА РАЗВОЈ УРБАНИХ НАСЕЉА	3
Локалитети и појаси атрактивни за развој већих урбаних центара на територији средишње Србије.....	4
Локалитети у приобалној зони Дунава и Саве	4
Локалитети у долини Мораве, Дрине и Тимока	6
Остали локалитети повољног саобраћајног положаја ширег значаја	7
Сировинска подручја.....	7
Локалитети и појаси атрактивни за развој већих урбаних центара на територији Војводине.....	8
Атрактивни локалитети и појаси за развој урбаних центара на територији макроцелине Космет	9
КАРАКТЕРИСТИКЕ И РАЗВОЈ МРЕЖЕ ГРАДОВА У СРБИЈИ.....	11
Градови средишње Србије.....	11
Градови у Војводини	15
Градови на Космету.....	20
Карактеристике и правилности у развоју мреже центара	25
МОДЕЛ ФУНКЦИЈСКО-СТРУКТУРНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ МРЕЖЕ ГРАДОВА	31
Основе развоја и размештаја урбаних центара	31
Просторно-хијерархијска структура модела мреже градова на територији Србије.....	32
Мрежа центара на територији Војводине	33
Мрежа градова средишње Србије.....	34
Мрежа градова на простору Косова и Метохије.....	35
Величина најзначајнијих централних насеља у Србији 2001. и 2011. године.....	37
Организација простора Србије функционална подручја	41

Критеријуми за одређивање подручја интензивних функционалних веза - регионалних система.....	42
Подсистеми насеља (функционална подручја) - регионални системи насеља	43
Предлог минималог садржаја друштвених делатности у центрима Србије.....	54
Стратегија и услови за остварење предложеног просторног модела мреже градова.....	57
ЛИТЕРАТУРА	61
TOWNS OF SERBIA - MODEL OF FUNCTIONAL ORGANIZATION	63
КАРТЕ.....	65

УВОД

Градови представљају окосницу организације мреже насеља и активности становништва у географском простору. С тога је њихово просторно-функцијско и хијерархијско организовање један од кључних задатака у управљању ресурсима неке земље.

Као и све друге географске појаве градска насеља представљају динамичну категорију, која се у корелацији са другом геофакторима мења, како у простору, тако и у времену. Процес спонтаног (непланског развоја) временом доводи до дисхармонија у систему насеља, које су непосредно повезане и са успоравањем развоја свих других, а пре свега привредних, елемената друштвеногеографског комплекса. С тога планирање развоја мреже градова, центара развоја у георостору, представља један од кључних елемената друштвеног развоја.

Основу сваког планирања, као саставног процеса управљања, представља прецизно познавање карактеристика, структура и процеса у неком систему. Када је реч о мрежи градова, чији је просторно-системски карактер неоспоран, главне елементе за њено проучавање представљају:

- локалитети и појаси атрактивни за развој (скуп развојних геопотенцијала),
- просторно-функцијске карактеристике и структурно-хијерархијске везе у мреже центара и
- тенденције развоја географских процеса - урбанизације, деаграризације и поларизације у мрежи насеља.

Главни циљ ове студије усмерен је ка изналажењу функцијски уравнотеженог хијерархијски структурираног модела мреже градова, који би омогућио динамичнији развој других елемената и структура у геосистему. Сходно томе она обухвата главне елементе планерског приступа: скуп геопотенцијала,

основне карактеристике градова и процесе у мрежи градова, који служе као основа за поставку основних циљева, просторног модела и предуслова за остварење функцијско-хијерархијског модела мреже центара на почетку трећег миленијума.

Основу за наведени приступ чине дугорочна истраживања мреже градова која су у просторнопланерској пракси присутна од 60-тих година. Главни правци, у теоријско-методолошком смислу, постављени су на бази теорије о центрима развоја [*Veljković A. 1986. Вељковић А. 1991. Вељковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995*] развијеној у научним радовима *Вељковић А.* и елемента теорије о конурбационим системима [*Perišić D. 1985*].

ЛОКАЛИТЕТИ И ПОЈАСИ АТРАКТИВНИ ЗА РАЗВОЈ УРБАНИХ НАСЕЉА

Локалитети и појаси атрактивни за настанак и развој већих урбаних центара, као и низова урбаних центара (појаси) на територији Србије су издвојени на основу следећих критеријума [*Вељковић А. 1980. с. 1-4*]:

- скупа и значаја геофактора за развој производних делатности, посебно индустрије на неком локалитету и у њему околном простору,
- величине геопростора који природно гравитира ка таквим локалитетима,
- врсте и степена атрактивности његовог саобраћајно-географског положаја (доступност, отвореност),
- услова за снабдевање већим количинама воде, енергије и заодвођење отпадних вода,
- услова за стварање гушће мреже насеља, за интензивније коришћење геопростора, односно за гушћу концентрацију делатности, становништва и грађевинских објеката.

Скуп расположивих геопростора за развој и размештај мреже центара и других насеља битно се разликује у појединим макропросторним целинама ("ужа" Србија, Војводина и Косово са Метохијом). Разлике се односе на укупни расположиви скуп геопотенцијала, њихов значај, структуре на појединим локалитетима и појасима, као и у погледу равномерности размештаја таквих просторних јединица у оквиру макроцелина.

Најбројнији и најсложенији скуп геопотенцијала је на територији средишње Србије (повољни геопотенцијали за развој пољопривреде, рударства, енергетике, индустрије, богатство водом, повољан склоп рељефа, врло повољан саобраћајно-географски положај уз могућност коришћења свих видова сао-

браћаја итд.), нешто је ужи на територији Косова и Метохије (повољни геопотенцијали за развој пољопривреде, рударства, енергетике, индустрије, местимично осетно мање резерве вода, повољан саобраћајно-географски положај на магистралним копненим саобраћајницама итд.) и Војводине (изузетно повољни услови за развој пољопривреде, оскудност у другим природним ресурсима за развој индустрије изузев нафте и земног гаса, осетно "ужа" основа за производњу електричне енергије, врло повољан низијски и отворен склоп терена, изузетно повољни услови за саобраћај и развијеност путне, железничке и поготову мреже пловних путева, велике резерве воде итд.).

Велике разлике су и у погледу равномерности размештаја атрактивних локалитета за развој већих урбаних центара. Наиме, просторна структура Војводине је прилично хомогена, скоро да и нема већих делова који се не би могли гушће населити и на којима би се могли развити већи градови. На овом простору се пре може говорити о појасима повољнијим за формирање мреже центара, него локалитетима са изразито израженим иницијалним (природним) предностима за развој великих урбаних центара.

Насупрот, највеће неравномерности у размештају и структури геопотенцијала од значаја за развој великих градова су изражене на територији средишње Србије.

Територија Косова и Метохије, у погледу равномерности размештаја локалитета атрактивних за развој већих урбаних центара, налази се између Војводине и средишње Србије.

ЛОКАЛИТЕТИ И ПОЈАСИ АТРАКТИВНИ ЗА РАЗВОЈ ВЕЋИХ УРБАНИХ ЦЕНТАРА НА ТЕРИТОРИЈИ СРЕДИШЊЕ СРБИЈЕ

На територији средишње Србије, према скуповима географских потенцијала (услова и ресурса) које пружају за развој индустрије, постоје следеће групе локалитета:

Локалитети у приобалној зони Дунава и Саве

То су локалитети са најсложенијим скупом просторних потенцијала од значаја за смештај и развој градова. Ови лока-

литети пружају следеће услове у првом реду за развој индустрије, а затим и за друге привредне и непривредне делатности (Карта 1):

- Најповољнији саобраћајно-географски положај у интернационалном, југословенском и републичком простору.

- Могућност коришћења сва три вида саобраћаја од значаја за индустрију (речни, железнички, путни), посебно за индустрију и друге делатности које захтевају велики обим транспорта терета, и које одржавају привредне везе са већим бројем дисперзно размештених сировинских, снабдевачких и тржишних центара и подручја.

- Пространи терени повољни за изградњу великих индустријских и привредних зона, за развој већих и великих урбаних центара.

- Велике резерве подземних, а нарочито текућих вода.

- Повољни услови за одвођење индустријских отпадних и других вода, са најмањим ризиком за шире и теже последице по околни простор.

- Развијени или врло развијени урбани центри, значајни центри радне снаге и потрошачки центри.

- Сировинска основа за развој прехранбене индустрије, као и друге индустрије на бази индустријског биља.

Битна карактеристика ове врсте локалитета јесте - да пружају најповољније и најсложеније услове за развој свих врста индустрија, са најмање ограничења за индустрију са великим обимом транспорта, производних веза, везану за речне пловне путеве, велике потошаче воде, прљаву индустрију, тржишно оријентисану индустрију итд., за развој великих лучко-индустријских центара са мање ограничења за садржај и ширење.

Такве разноврсне повољне могућности за развој индустрије не пружа не једна друга врста локалитета на територији средишње Србије.

Број локалитета за развој индустрије у приобалној зони Дунава и Саве је мали и између њих постоје извесне разлике у структури и степену атрактивности, као и у степену активности потенцијала. По степену повољности за развој индустријских центара и насељавање истиче се локалитет

Београд, а затим и локалитети при ушћу Велике Мораве (Костолац-Смедерево-Пожаревац-Мала Крсна), Шабац и Прахово-Неготин.

По потенцијалима, степену активiranости за овим заостају локалитети Обреновац, Велико Градиште, Доњи Милановац и Кладово.

Локалитети у долини Мораве, Дрине и Тимока

У долинама Велике, Јужне и Западне Мораве налази се десетак локалитета са бројним врло повољним просторним условима за развој индустријских центара. Поред тога, по један локалитет се налази у долинама Тимока, Дрине и Лима (Карта 1).

Сви ови локалитети се везују за путеве са савременим коловозом и железничке пруге. Највећи број од њих се налази на путно-железничким саобраћајним чворштима и имају врло повољан саобраћајно-географски положај у унутар-републичком, југословенском па и међународном простору.

У односу на локалитете у приобалној зони Дунава и Саве, ови локалитети у долинама њихових главних притока пружају исти скуп локационих фактора, али са више или мање смањеним значајем, суженим оквирима за насељавање, смештај и развој индустрије и других привредних делатности.

То су локалитети погодни за развој великих индустријских и привредних центара, са индустријом и другим делатностима које стварају велики обим транспорта терена, а нису врло велики потрошачи воде и нису велики загађивачи воде. Услови за снабдевање великим количинама воде се погоршавају узводно, а у истом смеру се повећава и опасност од смештаја загађивача воде.

Међу овим локалитетима као најатрактивнији се истичу они, који се везују за комплексна чворишта (железнички и друмски саобраћајни чворови), на саобраћајницама магистралног значаја (Смедеревска Паланка-Велика Плана, Лапово-Баточина, Крушевац-Сталаћ, Ниш, Краљево, Чачак, Ужичка Пожега, Зајечар).

Остали локалитети, који се налазе дуж овог система главних чворишта, везују се за урбане центре, регионалног или субрегионалног значаја.

Остали локалитети повољног саобраћајног положаја ширег значаја

Ради се о локалитетима изван система долина Велике, Јужне и Западне Мораве, Тимока и Дрине, који се везују за урбане центре, на значајнијим саобраћајним правцима (путним и железничким) али са малим резервама воде и неповољним условима за одвођење отпадних индустријских вода [Велковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 7-8].

Ови локалитети су погодни за насељавање и развој свих врста индустрија, без обзира на обим транспорта кога изазивају и правце веза, које траже мале количине воде и спадају у тзв. "чисту" индустрију.

Простори за стварање великих концентрација индустрије, а самим тим и за стварање великих урбаних агломерација, су ређи него у другим деловима средишње Србије. По свом положају на магистралним саобраћајним правцима истичу се локалитети везани за регионалне центре - Крагујевац, Ваљево и Ужице.

Сировинска подручја

Изван ових зона са локалитетима повољним за развој индустријских центара, налазе се локалитети чију основу атрактивности представља богатство сировинама неорганског или органског порекла.

То су зоне, богата налазишта руде метала и неметале у експлоатацији, или се још увек не експлоатишу, која уз присуство и других повољних локационих фактора (саобраћајна мрежа, урбаних центри) али и ограничења за развој (оскудни терени погодни за изградњу, недовољне резерве воде за стварање већих урбаних центара) представљају повољну основу за формирање мреже мањих и средње великих индустријских центара у источном (Бор и Мајданпек), у југоисточном, јужном,

западном и средишњем делу (Лазаревац) територије средишње Србије (Карта 1).

Поред тога, захваљујући развијеном шумском покривачу и повољним условима за развој сточарства, ако и других просторних потенцијала, у планинско брдовитом делу постоје повољни услови за развој мреже мањих индустријских пунктова, заснованих на развоју примарних фаза дрвне и прехранбене индустрије.

ЛОКАЛИТЕТИ И ПОЈАСИ АТРАКТИВНИ ЗА РАЗВОЈ ВЕЋИХ УРБАНИХ ЦЕНТАРА НА ТЕРИТОРИЈИ ВОЈВОДИНЕ

Територија Војводине је прилично хомогена у погледу геопотенцијала за насељавање, као и у погледу локалитета атрактивних за развој урбаних центара [Велковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 32-33]. Разлике у структури геопотенцијала и степена атрактивности појединих локалитета нису велике. Овакви атрактивни локалитети су прилично равномерно размештени на територији Војводине.

Због сличности структуре геопотенцијала, али и могућности коришћења нешто ширег скупа повољности, издвајају се појаси са извесним предностима за гушће насељавање и за формирање већих урбаних центара. То су појаси уз подунавску и потиску осовину развоја, затим уз копнене магистралне путеве међународног значаја (Е-79, Е-75, железничке саобраћајнице), уз друге магистралне путеве националног значаја, на изразитим морфолошким границама (дуж лесног одсека и канала средишње Бачке итд.). Између ових појаса се налазе простори са повољним условима за развој руралних насеља, а самим тим и за развој центара ових подручја. На пресецима ових појаса, на локалитетима повољним за прелаз преко већих река, на местима уз главне граничне прелазе, посебно због извесних предности саобраћајно-географског положаја издвајају се локалитети атрактивни за развој већих и великих урбаних центара (Карта 1).

Најповољнији локалитет за развитак главног урбаног центра Војводине налази се на пресеку подунавске осовине развоја сложене структуре потенцијала, која је истовремено и

контактни, гранични појас између пространих терена Бачке и Срема, са једне стране, и копнене магистралне осовине међународног значаја, са друге стране.

Други по значају и атрактивности је потес Панчево-Ковин, на стецишту магистралних осовина развоја међународног значаја које просецају територију Војводине, са главним осовинама развоја у геопростору средишње Србије.

Нешто ужу структуру атрактивности и нижи степен значаја имају локалитети на пресеку ових магистралних осовина Војводине са осовинама ужег просторног значаја (Зрењанин, Рума-Сремска Митровица, Сомбор, Врбас-Србобран, Бачка Паланка, Нови Бечеј-Бечеј, Кикинда), као и локалитети у пограничној зони у близини најважнијих граничних прелаза (Суботица, Вршац, Кикинда).

АТРАКТИВНИ ЛОКАЛИТЕТИ И ПОЈАСИ ЗА РАЗВОЈ УРБАНИХ ЦЕНТАРА НА ТЕРИТОРИЈИ МАКРОЦЕЛИНЕ КОСМЕТ

Ова макроцелина има сложену структуру геопотенцијала. Најповољније просторне услове за формирање развијеније мреже насеља и центара пружају средишњи (котлина Косово са котлином Мало Косово) и пространи западни део (Метохија са Призренском котлином). Ове просторне целине се везују за главне осовине развоја националног и ширег значаја. Осетно мање повољне услове за развој већих урбаних центара пружају ободни планински делови и источни део - Косовско Поморавље [Велковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 62-63].

По структури геопотенцијала и степену атрактивности за развој већег урбаног центра истиче се средишњи део Косовске котлине. Повољна основа за развој производних делатности (пољопривреда, рударство, енергетика и индустрија), средишњи положај у оквиру територије макроцелине, положај на стецишту обе магистралне саобраћајнице, које омогућавају везе са долинама Мораве, Вардара, Ибра-Западне Мораве, затим положај на стецишту магистралних железничких путева - представљају најважније геопотенцијале овога локалитета од значаја за стварање развијеније мреже насеља и већег урбаног центра. Битна ограничења, фактори негативног утицаја на

развој града и мреже насеља у овом простору су - простране зоне лежишта угљева, изграђени рударско-енергетски комплекс, невелике резерве воде (Карта 1).

Други по значају локалитет на овој главној осовини развоја у њеном косовском делу је потес Митровица-Вучитрн. Повољни услови за развитак рударства, пољопривреде и индустрије, саобраћајно-географски положај, осетно повољнији услови за снабдевање водом, пространи терени за ширење, представљају главне компоненте геопотенцијала и предности овог локалитета.

Врло значајни геопотенцијали за формирање развијене мрежа насеља и центара се налазе у пространом Метохијско-Призренском делу макроцелине. Врло су повољни услови за развој пољопривреде, индустрије, за саобраћајне везе у оквиру овог простора, за везе са урбаним центрима на главној осовини развоја макроцелине и са просторима изван ње. Посебна предност ободног дела овог простора је богатство водом. У ствари, за развој већих градова су најповољнији локалитети у западном ободном делу Метохијско-Призренске котлине везаних за долине река богатих водом и преко којих се остварују или се могу остваривати саобраћајне везе са просторима изван макроцелине (Пећ, Призрен).

У југоисточном, источном и североисточном делу макроцелине број локалитета повољних за формирање јачих урбаних центара је мали. Своди се само на мање котлине у сливу Мораве (Косовско поморавље) и у долини Лаба (Мало Косово).

КАРАКТЕРИСТИКЕ И РАЗВОЈ МРЕЖЕ ГРАДОВА У СРБИЈИ

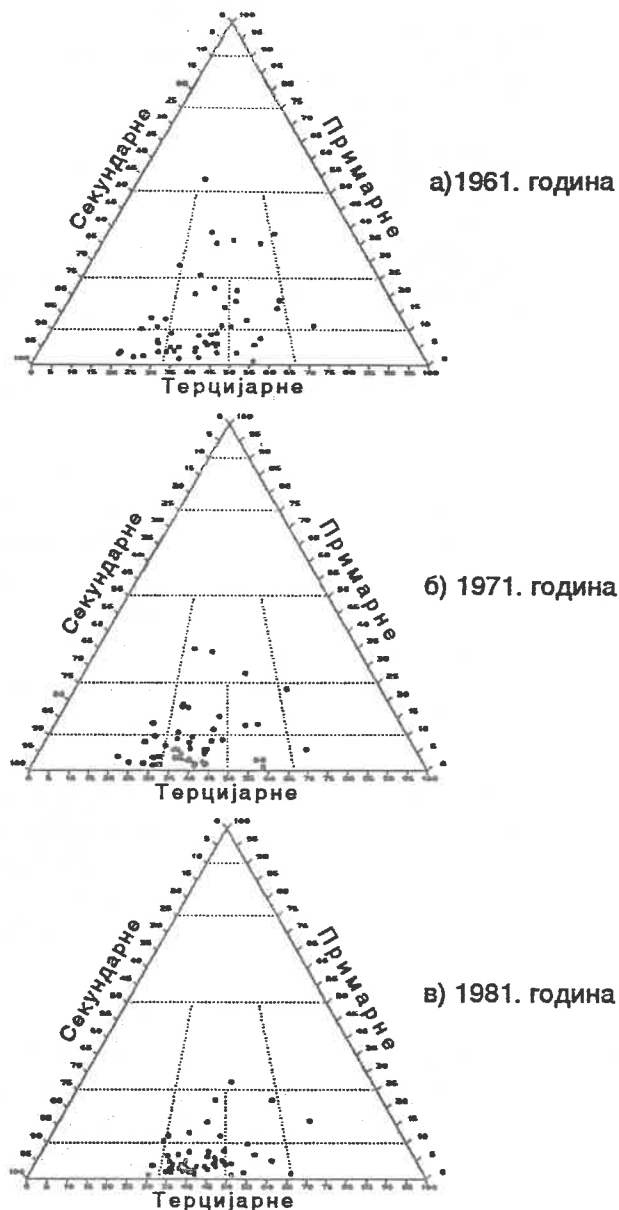
ГРАДОВИ СРЕДИШЊЕ СРБИЈЕ

Средишња Србија (55.968 km²) по површини чини највећи део територије Србије (63,3%). На овом простору је 1991. године живело преко 5,8 милиона становника; или 59,5% од укупног становништва Србије. Просечна густина насељености је износила 104 становника на 1 km² [РЗС 1994]. Мрежа насеља ове макроцелине је уситњена, насеље просечне величине 1991. године имало је само 1.371 становника.

Ниво развијености мреже градова на територији средишње Србије, па и њене просторно-функцијске структуре био је прилично низак на почетку посматраног периода (1961. година), упркос чињеници да се на овом геопростору налазе бројни геофактори од значаја за развој производње па и осталог сектора привреде. Ради се о потенцијалима и компаративним предностима за развој пољопривреде, енергетике, рударства и индустрије, промета а посебно за насељавање и развој гушће мреже урбаних центара.

У том временском пресеку, на највећем делу територије средишње Србије, доминирао је рурални простор, са превагом примарног сектора делатности. Наиме, осим територије градских општина, сав остали простор средишње Србије су сачињавале територије општина аграрног типа [Вељковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. Карта 5].

Од свих посматраних центара у то време само су 30 имала обележја града, 5 су спадали у групу урбанизованих (Ск. 1), а 17 у групу насеља мешовитог типа. Београд је у то време имао око 660.000 становника, Ниш и Крагујевац 50.000 - 82.000

Ск. 1. - Средишња Србија (1961, 1971. и 1981. година)
- Типови градова и градских насеља према
структури делатности

Fig. 1 - Central Serbia (1961, 1971 and 1981) - Types of towns
and urbanized settlements regarding the activity structure

становника, а 10 градова 20.000 - 35.000 становника, чак 17 центара је имало мање од 5.000 становника [Велковић А. 1991].

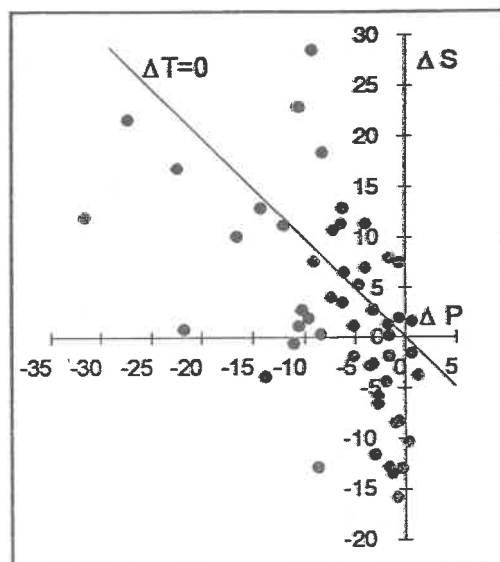
Значај ових центара у просторно-функционалној структури средишње Србије био је прилично низак. У ова 52 центра се у то време налазило само 28,2% од укупног становништва средишње Србије, али и 60% од укупног активног становништва у сектору секундарних делатности и 70-75% у секторима терцијарних и кварталних делатности. Ова релативно ретка и не много развијена мрежа градова била је окосница развоја насеља на територији средишње Србије у наредних 30 година. Дошло је до убрзаног развоја постојеће мреже градова и прерастања бројних малих центара мешовитог¹ или урбанизованог типа у градове.

Тадашња мрежа градова је деловала као систем центара развоја, концентрације становништва и делатности у њима, подстицаја и дифузије развоја непољопривредних делатности у ванградском - руралном простору, трансформације његове просторно - функционалне структуре (ск 2). Тако је 1981. године у скупу градова живело 44% од укупног становништва средишње Србије, 56% од укупног активног становништва у сектору секундарних делатности и 68-78% у секторима терцијарних и кварталних делатности (Ск 3).

Осамдесетих година је достигнут знатно виши степен развијености мреже градова. Поред Београда, града са преко 1.000.000 становника и Ниша са нешто више од 160.000 становника, значајно место у мрежи насеља су добили градови са 50.000 - 100.000 становника (7 градова), као и градови са 30.000 - 50.000 становника (9 градова).

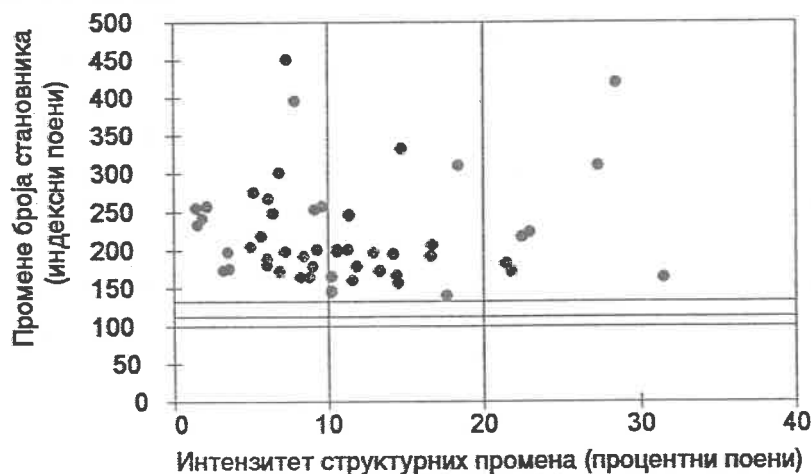
Деведесетих година у 61 центру живело је 2.757.670 становника или близу 47% од укупног становништва средишње Србије. Осим Београда са преко 1.100.000 становника била су 2 града са више од 100.000, 10 са 50 - 100.000 и 5 са 30 - 50.000

¹ Класификација на урбана (до 10% у примарном сектору), урбанизована (од 10,1-25% у примарном сектору) и мешовита (са 25,1-50% у примарном сектору) насеља извршена је методом *H. Fehre-A. Велковић* која је термилошки модификована 1995. године. Наиме, термин урбана замењен је термином изразито неаграрна, термин урбанизована термином неаграрна, док је за мешовита насеља задржан исти термин.

Ск. 2. Средишња Србија (1961-1981. година) - Промена структуре делатности у градовима и градским насељима

Fig. 2 - Central Serbia. (1961-1981) - Activity structure change in towns and urbanized settlements

Ск. 3. Средишња Србија (1961-1981. година) - Развој градова и градских насеља
Fig. 3 - Central Serbia (1961-1981) - Development of towns and urbanized settlements

жителя. Значајне промене су и у функцијској структури центара, на име у овом скупу забележено само 9 насеља урбанизованог типа (са 10,1 - 20,0% активних у примарним делатностима).

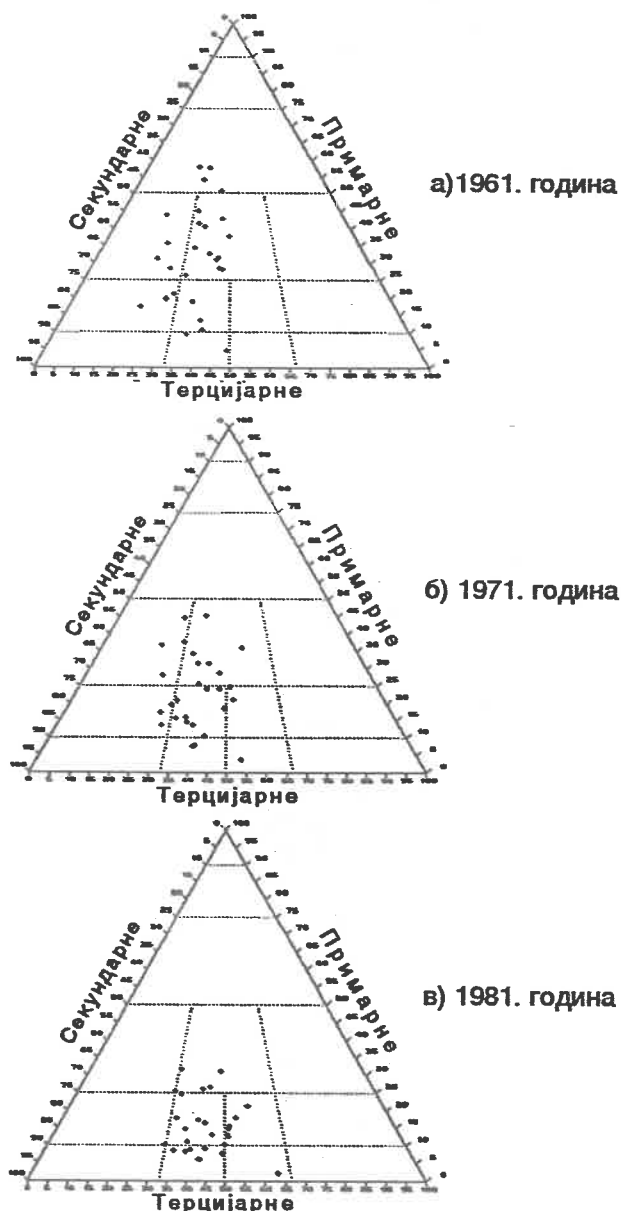
Испољени просторни ефекти развојног деловања ових градова у 30-то годишњем периоду били су врло велики. Њихов утицај на трансформацију ранијег руралног простора био је врло снажан. Тако, од седамдесетих година знатне делове територије средишње Србије покривају општине са развијенијом просторно - функцијском структуром.

У то време је поред високо урбанизоване заједнице градских општина Београд, 39 других општина било урбанизованог или мешовитог типа. Поступно се све више повећавала и ширила мрежа урбаних центара. Ови центри су се испољавали као више или мање значајан фактор у привлачењу становништва из руралних простора, и њиховој депопулацији. Уједно су поједини градови почели да делују и као центри развоја у мрежи насеља, што је допринело и убрзаном ширењу структурних трансформација на ширем простору.

ГРАДОВИ ВОЈВОДИНЕ

Војводина се по својим основним географским карактеристикама и хомогености геоструктуре битно разликује од остале две макроцелине Србије, односно њеног средишњег дела и Космета. Сачињавају је три регионалне целине Срем, Бачка и Банат укупне површине 21.506 km², што износи 24,3% од површине Србије. Године 1991. у Војводини је живело око 2 милиона становника, што претставља 20,6% становништва Србије. Просечна густина насељености, исте године, била је 94 становника на km² [PЗС, 1994]. Активних становника било је 862.337, или 21,4% укупног активног становништва Србије. Остварен је народни доходак по становнику 155,2 индексних поена у односу на просечни или око 32% од укупног народног дохотка Србије [PЗС, 1994].

На подручју Војводине 1961. године у 15 градова (у скуп нису укључени центри са мешовитим и аграрним карактером) живело је 514.272 становника, што је 27,7% од укупне војвођанске популације. Учесће активног градског у укупном становништву, исте године, износило је 29,7%. У урбанизо-

Ск. 4. - Војводина (1961, 1971. и 1981. година)
- Типови градова и градских насеља према
структури делатности

Fig. 4 - Vojvodina (1961, 1971 and 1981) - Types of towns
and urbanized settlements regarding activity structure

ваним насељима живело је 9,5% од укупне популације и 9,1% од укупно активних у Војводини [Велковић А. 1968].

Са Ск. 4. се уочава процес смањења типолошке разноликости градова и њихово концентрисање у групи урбаних насеља и урбанизованих насеља са односом секундарног и терцијарно-квартарног сектора између 1 и 2. Године 1961. најбројнији су били центри мешовитог типа, да би 1971. године био уједначен распоред неаграрних и мешовитих. Године 1981. су преовлађивали центри неаграрног и изразито неаграрног типа, док је само 5 било мешовитог типа.

Године 1981. број градова у Војводини повећао се на 28, са 924.136 становника или 46,9% војвођанске популације. Учешће у активном становништву повећано је на 51%. Број становника и учешће урбанизованих насеља су се смањили на 45.563 односно 2,4%. Карактер и смер структурних промена приказан је у табели 1.

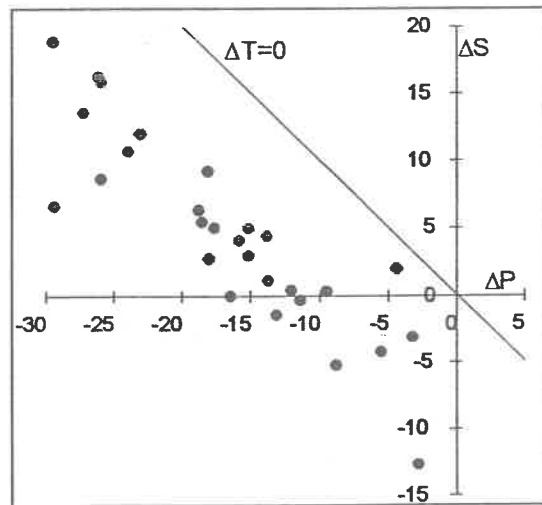
Таб. 1. - Војводина (1961-1981. година) - Промене структуре делатности градова и градских насеља (у процентним поенима)

Tab. 1 - Vojvodina (1961-1981) - Changes of the activity structure of towns and urbanized settlements

Величина центара ^а (број становника)	Сектори делатности				Интензитет структурних промена
	p	s	t	q	
5.001 - 10.000	-22,45	7,94	8,83	5,67	22,45
10.001 - 20.000	-19,96	6,48	7,32	6,16	19,96
20.001 - 30.000	-18,67	6,15	7,67	4,85	18,67
30.001 - 50.000	-15,65	4,29	6,80	4,56	15,65
50.000 - 100.000	-3,82	-0,33	3,06	1,09	4,15
100.001 - 200.000	-5,69	-8,21	6,84	7,16	13,90

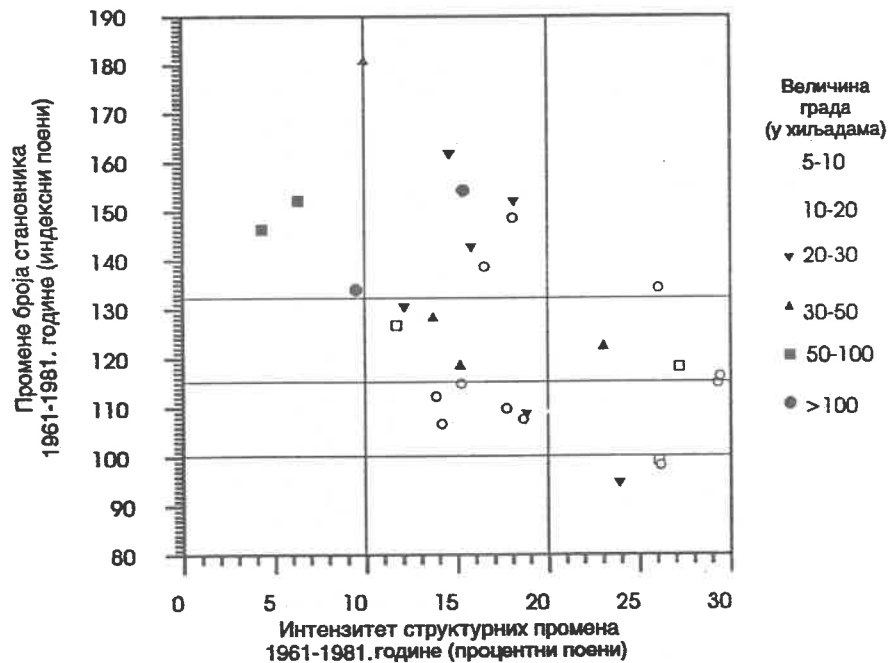
^аГруписање центара је извршено према њиховој величини 1981. године

Најјаче промене у релативној заступљености појединих сектора делатности у укупном активном становништву свих градова су остварене у примарном сектору (смањење учешћа за 13,6 процентних поена). Интензиван раст учешћа био је код терцијарних делатности (7,0 процентних поена), а нешто мањи

Ск. 5. - Војводина (1961-1981. година) - Промене структуре делатности у градовима и градским насељима

Fig. 5 - Vojvodina (1961-1981) - Activity structure changes in towns and urbanized settlements

Ск. 6 - Војводина (1961-1981. година) - Развој градова и градских насеља

Fig. 6 - Vojvodina (1961-1981) - Development of towns and urbanized settlements

у кварталном (5,7) и готово незнатан у секундарном сектору 0,9 процентних поена (Ск 5).

Посебно обележје развоја мреже градова у Војводини у том периоду било је то, да је у само малом броју градова (5), и то највећих, био испољен развој карактеристичан за градове са развијеном структуром делатности (Ск 6). Ови градови представљали су и окосницу мреже градова и њене хијерархијске структуре, а и укупне мреже насеља у највећем делу Војводине [Велковић А. Јовановић Р и Тошић Б. 1995. с. 45].

Друга важна карактеристика развоја мреже градова у Војводини, у овом периоду, огледала се у томе да су у великом броју градова остварене значајне промене у структури делатности, али уз опадање, стагнацију или врло мали пораст броја становника. Уствари, радило се о посебном смеру и интензитету развоја, карактеристичном за градове са слабо раширљеном структуром делатности, у којој су примарне делатности имале доминантно или врло значајно учешће (Ск 6).

Трећу групу су сачињавали градови који су, по карактеристикама свога развоја, били прелаз између прве две групе. Почетком 1961. године, то су већином били мали градови, а два су била средње величине. То су била насеља мешовитог типа структуре делатности, са високим учешћем примарног сектора, 25-50%, или је значај овог сектора био нешто мањи. Главна обележја развоја градова ове групе огледао се у умереном интензитету промена структуре делатности и осетном порасту становништва [Велковић А. Јовановић Р и Тошић Б. 1995. с. 46].

Деведесетих година у 32 центра живело је 1.073.920 становника или близу 54% војвођанске популације. Осим Новог Сада са преко 260.000 становника постоји и 1 град са више од 100.000, 2 са 50 - 100.000, 4 са 30 - 50.000 и 20 са 10 до 30.000 становника. Развој функцијске структуре у појединим центрима Војводине је услед изразито аграрног карактера регије релативно успорен. Године 1991. у структури центара преовлађивали су урбанизована насеља (17), а постојала су и два са мешовитом структуром делатности (25,1 - 50,0 активних у примарним делатностима).

Мрежа центара у Војводини има прилично стабилну хијерархијску структуру. Значајније промене у броју и учешћу градова су превасходно последица промена њихове унутрашње структуре и немају већег утицаја на промене у хијерархијској

структури и односима у мрежи центара развоја. Мрежа центара је развијенија у Срему и Бачкој, него у Банату, како по густини тако и у функционалној сфери. Овакви односи у мрежи насеља Војводине уско су повезани са саобраћајно - географским положајем, као доминантним геофактором у овом делу Србије.

ГРАДОВИ НА КОСМЕТУ

На територији Космета површине 10.887 km² (14,5% од укупне површине Србије), живело је, 1991. године 1.956.196 становника (готово 20% становништва Србије). Ову макр-оцелину карактерише велика густина насељености од 145 становника на 1 km² [РЗС 1994]. Овај простор има најнижи национални доходак по становнику који је 1991. године износио 24.4 индексних поена у односу на Републику Србију.

Мрежа центара на Косову и Метохији се карактерише великим диспропорцијама у размештају и степену развијености хијерархијске структуре. Градови су распоређени по ободу Косова и Метохије. Мањи број градова, везаних за главне осовине развоја и рударске ревије, оријентисан је ка централним деловима области. Основу мреже градова на Косову и Метохији чине стари балкански градови, лоцирани на контакту двеју географских целина, и неколико новијих градова (Урошевац, Косовска Митровица, Подујево). Из ових разлога и неједнаког степена развијености појединих општина произилазе разлике у густини мреже насеља и центара, која је развијенија у Косовском него у Метохијском делу области.

Године 1961. на Космету је ниво урбанизованости (17,4%) био врло низак. Мрежа градова је била неразвијена. Највећи број у мрежи густих и уситњених насеља, чиниле су насеобине руралног типа. У то време на Космету је постојало само седам насеља са обележјима града [Велковић А. 1968]. "У шест од седам случајева то су били мали градови, до 30.000 становника (Призрен, Пећ, Косовска Митровица, Ђаковица, Ђиљане, Урошевац), а само је у Приштини било нешто више становника (38.600)" [Велковић А. Јовановић Р и Тошић Б. 1995. с. 66].

До 1981 године остварене су осетне, али још увек не и изразите квалитативне промене у мрежи насеља, као и у нивоу

урбанизације. Број насеља са градских насеља је повећан у односу на 1961. годину за три центра; величине 12.000-21.000 становника (Косово Поље, Подујево и Вучитрн). "Ниво урбанизације се у том периоду повећао на 27,8%, или за 10,4 процентна поена" [Велковић А. Јовановић Р и Тошић Б. 1995. с. 66].

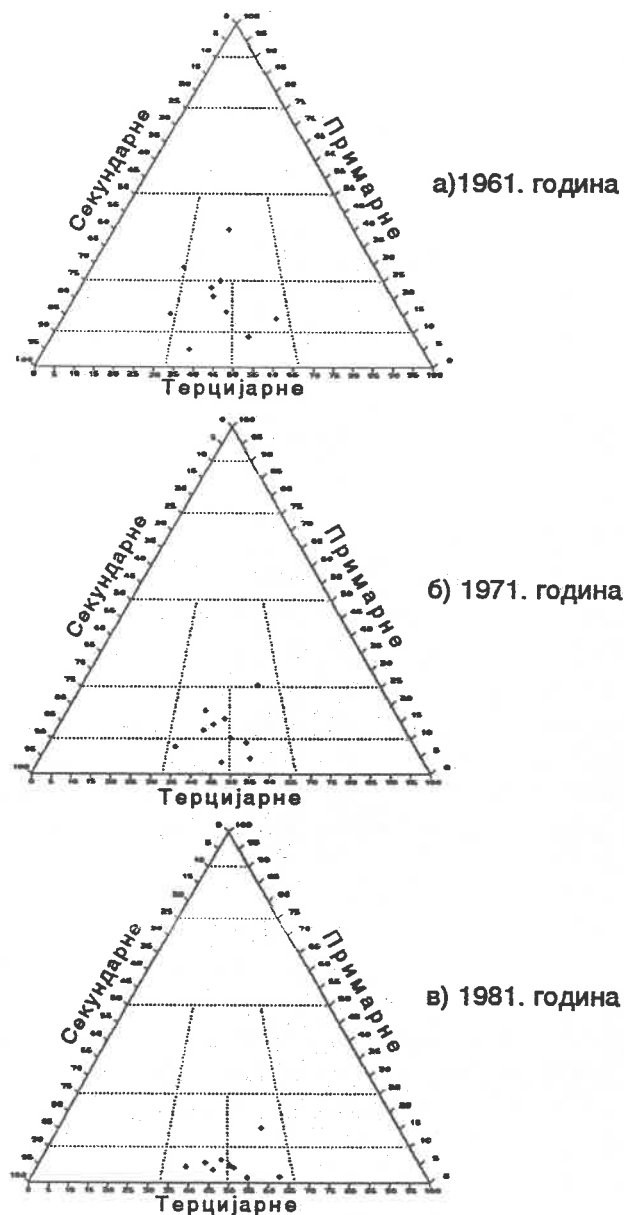
Индекс пораста броја становника је у периоду 1981-1961. године износио 241,4 индексних поена, уз мали степен варијација међу насељима у овом периоду (коэффициент варијације 0,35).

Најизреазитији раст догодио се код центара средње величине са 10.000-20.000 становника и у Приштини. У свим градовима Космета је у двадесетогодишњем периоду остварен изузетно велики пораст броја становника. "Највећи је био у Косову Пољу, где се повећао 5,3 пута, а затим у Подујеву 3,3 пута и у Урошевцу 3,2 пута. Најмањи интензитет пораста био је у градовима Метохије (Призрен, Пећ и Ђаковица) и у Косовској Митровици; у њима се број становника повећао 1,9-2,2 пута." [Велковић А. Јовановић Р и Тошић Б. 1995. с. 67-8].

Структура делатности највећег броја центара, 1961. године, није имала карактер урбаних насеља. Једино Приштина и Косовска Митровица су биле, те године, прави градови. поред 6 насеља урбанизованог и два мешовитог типа (Ск. 7). Развијеност структуре делатности у центрима макроцелине била је ниска.

Структура укупног активног становништва, у периоду 1961-1981. година, претрпела је знатне промене у свих десет градова. "Интензитет структурних промена износио је 12,6 процентних поена. Учешће примарног сектора опало је за 12,1 процентних поена (са 15,8% на 3,7%), док је учешће терцијарног и кварталног сектора повећано за 6,2 процентних поена (од 15,6% на 21,8%), односно за 6,4 процентних поена (од 22,7% на 29,1%). Учешће секундарног сектора није се битно променило; смањено је само за 0,5 процентних поена, од 45,9% на 45,4%" [Велковић А. Јовановић Р и Тошић Б. 1995. с. 69-70].

Интензитет структурних промена делатности у градовима током двадесетогодишњег периода био је висок (17,5 процентних поена). Овакве структурне промене уз низак коэффициент варијације (0,27) указују на равномерност и појачан интен

Ск. 7 . - Косово (1961, 1971. и 1981. година)
- Типови градова и градских насеља према
структури делатности

Fig. 7 - Kosmet (1961, 1971 and 1981) - Types of towns
and urbanized settlements regarding the activity structure

зитет процеса. У 7 градова интензитет структурних промена био је умерен (за 11 до 20 процентних поена), а у најмањим по величини градовима су остварене врло јаке промене у структури делатности, за 20,1 до 26 процентних поена [Велковић А. Јовановић Р и Тошић Б. 1995. с. 67].

Укупно посматрано, значајне трансформације су се догађале у свим секторима делатности, што је довело до промена у релативним односима између њих током ових двадесет година. Овај процес се исказао кроз следеће основне карактеристике (Ск 8):

- "најјаче промене биле су у примарном сектору, те је његово просечно учешће у скупу центара опало у просеку за 14,5 процентних поена,

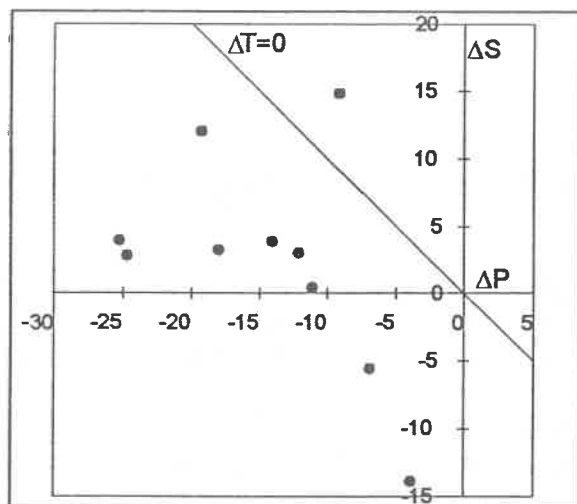
- тежиште промена у овим центрима Космета било је на развоју терцијарног и кварталног сектора, чије се просечно учешће у структури делатности повећало за 5,3, односно 6,7 процентних поена,

- најмање промене су захватиле секундарни сектор, а његово просечно учешће се незнатно повећало (само за 2,5 процентна поена)" [Велковић А. Јовановић Р и Тошић Б. 1995. с. 67].

Развој структуре делатности у градовима Косова и Метохије, у периоду 1961-1981. године, испољава се кроз један број заједничких обележја. У свим центрима ове макроцелине је знатно смањено учешће примарног сектора. Осим тога, у девет од десет градова осетно је ојачано учешће терцијарно-кварталног сектора уз незнатан пораст учешћа секундарног сектора, или чак смањење његовог удела у структури активног становништва које је забележено у два центра.. Интензивнији раст индустријских делатности се испољио у само у два центра, "праћен или јачањем језгра терцијарно-кварталних делатности (Призрен), или смањивањем његовог учешћа, Косово Поље" [Велковић А. Јовановић Р и Тошић Б. 1995. с. 67].

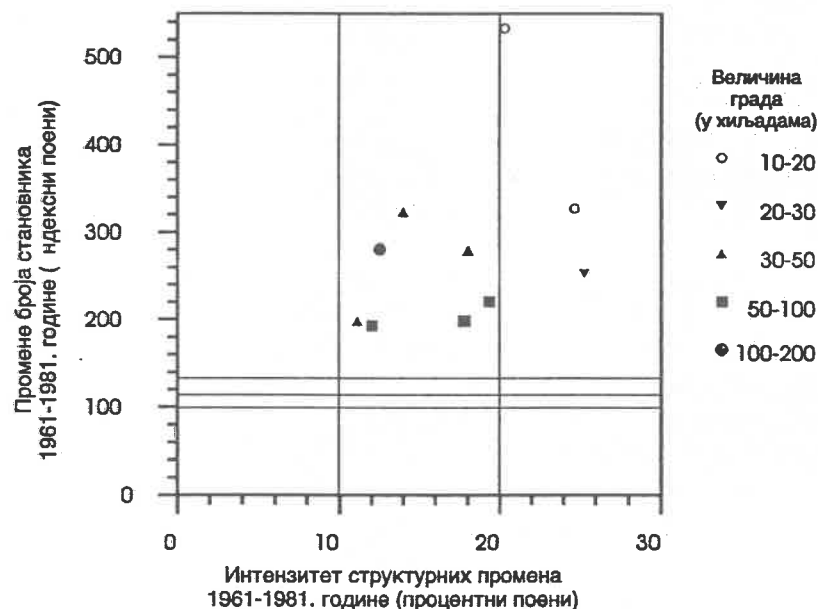
Главне карактеристике развоја централних насеља на Косову и Метохији у периоду 1961-1981. године огледају се у (Ск. 9):

- веома динамичном демографском развоју у свим центрима макроцелине; у већем броју градова становништво је

Ск. 8. *Космеј* (1961-1981. година) Промене структуре делатности у градовима и градским насељима

Fig. 8. - Kosmet (1961-1981) - Changes in the activity structure in towns and urbanized settlements

Ск. 9. - *Космеј* (1961-1981. година) - Развој градова и градских насеља

Fig. 9. - Kosmet (1961-1981) - Development of towns and urbanized settlements

удвостручено или утростручено, а у једном центру (Косово Поље) чак се повећало и више од пет пута;

- развој структуре делатности није имао исти интензитет у свим центрима у мрежи градова; најдинамичнији је био у Вучитрну, Подујеву и Косовом Пољу, док су у осталим градовима структурне промене биле релативно малог интензитета [Велковић А. Јовановић Р и Тошић Б. 1995. с. 68-70].

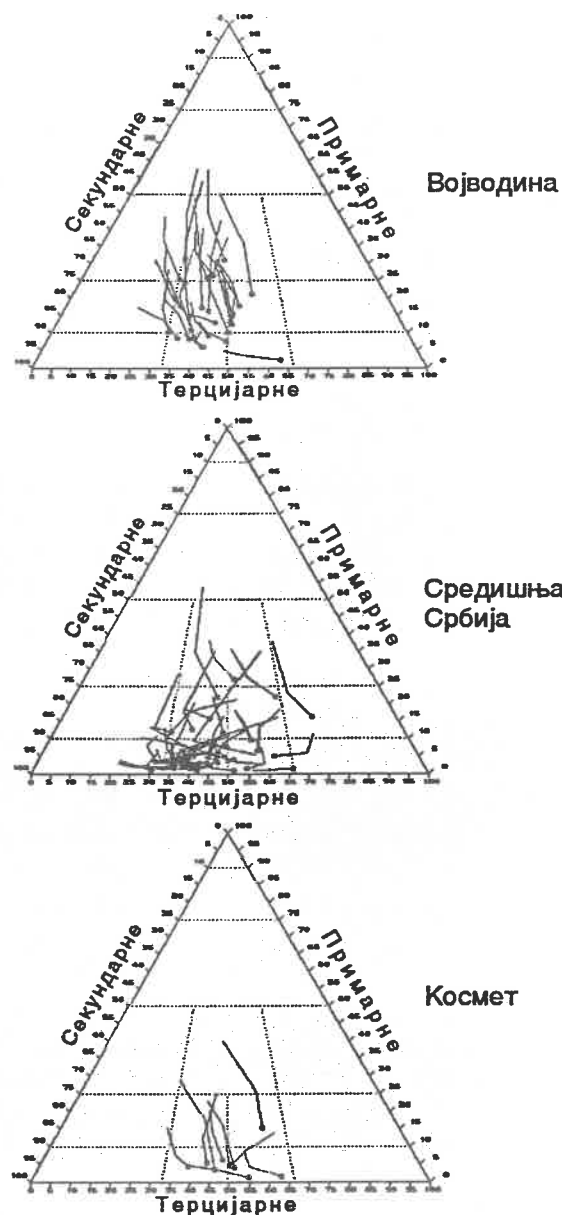
У периоду 1961-1981. године, стопа природног прираштаја, износила је за територију Косова и Метохије 28,19‰ [РЗС и ЦДИ, 1984]. Овакво повећање броја становника било је 4,4 пута већа него за територију Средишње Србије (6,4‰), а 6,2 пута већа од просека за Војводину (4,5‰) [Велковић А. Јовановић Р и Тошић Б. 1995. с. 68].

Процене² становништва за 1991. годину указују на даљи раст градова и јачање степена урбанизације и концентрације на Косову и Метохији. Постоје и индиције о даљим функцијским трансформацијама, а пре свега о концентрацији терцијерно-квартарног сектора у градовима.

КАРАКТЕРИСТИКЕ И ПРАВИЛНОСТИ У РАЗВОЈУ МРЕЖЕ ЦЕНТАРА

Развој мреже центара нема карактер стохастичког процеса, већ подлеже одређеном скупу правилности, које произилазе из њеног системског карактера. Наиме развој структура и функцијских веза у овом хијерархијском систему следи неке законитости самоорганизације и саморегулације. Главне аспекте ових правилности уочио је и истражио у низу својих радова Александар Велковић. Резултат његових дугогодишњих истраживања, отпочет дефинисањем теорије о градовима као центрима развоја [Veljković A. 1986], оформљен је у теоријску целину "правилности у развоју градова" [Велковић А. и др. 1995. с. 89-195].

² Због одбијања Албанског живља да учествује у Попису становништва и станова 1991. године није могуће дати прецизне показатеље о развоју мреже центара у овом делу Србије, већ су разматране процене броја становника и структуре активних по делатностима за ниво општина.

Ск. 10. - Србија (1961-1981. година) - Тенденције у развоју структуре делатности градова и градских насеља

Fig. 10 - Macrounits of Serbia (1961-1981) - Development tendencies of activities structure in towns and urbanized settlements

Ове теоријске поставке, произишле из комплексних проучавања развоја централних насеља у Србији, чине основу за третирање питања развоја мреже градова у овој студији. Сходно томе тенденције у развоју насеља у Србији испољавају следеће основне карактеристике:

- еволутивни развој структуре делатности у појединим градовима иде од нижих ка вишим и развијеним облицима,
- дешава се конвергентни развој структуре делатности у средњим и већим градовима и

- постоји зависност популационог пораста града од нивоа развијености и карактера његове структуре делатности [Вельковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 89].

Еволутивни развој структуре делатности појединих градова у овим макроцелинама се, по правилу, карактерише:

- релативно бржим или надпросечним темпом развоја неких делатности, односно настанак и јачањем делатности са својствима пола развоја; у највећем броју градова, а то су у индустрија и неке из скупа терцијарно-квартарних делатности [Вельковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 90].

- константним смањењем и броја активних у примарном сектору и њиховог учешћа у структури делатности градова [Вельковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 90].

- "континуелан развој, промене типа структуре највећег броја градова од аграрног или мешовитог типа, до типа града са неаграрном или изразито неаграрном структуром делатности" [Вельковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 90].

Према томе три основне правилности односе се на формирање полова развоја, континуирану деаграризацију и функцијско-типолошки трансформацију.

Приказани правци у развоју структуре делатности у градовима мањим од 100.000 становника имају *конвергентан* карактер. Постојање конвергентности у развоју структуре делатности у средњим и већим градовима у овом периоду доказују и (Ск. 10):

- "континуелно опадање учешћа примарног сектора у структури делатности ових центара, са доњом границом нешто мало изнад 0% и

- тежња за успостављањем и одржавањем прилично уједначених односа осталих сектора у структури делатности, уз нешто веће учешће секундарног у односу на терцијарно-квартарни сектор делатности" [Велковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 90].

У већим градовима, који су уједно и центри ширих подручја или целих макроцелина Србије се испољава удаљавање од већ достигнуте равнотежне структуре и трансформација уз:

- "смањење учешћа и значаја секундарног сектора делатности, посебно индустрије и

- повећање учешћа и јачање значаја терцијарно-квартарног сектора у структури делатности града" [Велковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 90].

Еволутивни развој градова, који представљају центре и покретаче развоја, као у непосредној околини, тако и у целој мрежи насеља, одвија се у четири стадијума. Постојање стадијума у развоју насеља у Србији је утврдио и теоријски дефинисао Велковић А. у монографији "Градови Србије - центри развоја у мрежи насеља [Велковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 142-173].

Према Велковић А. [1995] основне карактеристике развоја градова, по појединим фазама, имају следеће карактеристике:

- *први* *стадијум развоја* обележава град "у коме нису развијене или је врло мала концентрација делатности са својствима пола развоја и да се око града се налазе само аграрна насеља, у којима се не одвијају никакве битне промене у постојећој величини и структури делатности и у активностима сеоског становништва" [Велковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 143].

- *други* *стадијум* чија су обележја развоја "значајан пораст становништва у граду, у чему све већу улогу добија досељавање становништва, структура делатности у централном насељу се поступно стабилизује, односно промене у њој се осетно и све више смањују и да се због поларизационог деловања града, у околним насељима испољавају значајне промене; у њима долази до снажног процеса депопулације, и то због пресељавања у град до тада пољопривредних радника са својим

породицама" Велковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 145].

- *трећи* *стадијум* који карактерише "град у коме је остварена релативно велика концентрација неаграрних делатности, посебно оних са својствима пола развоја; достигнута је веома развијена и стабилна структура делатности са ниским учешћем примарног сектора"; уз то "град је добио и значајну функцију центра рада за запослене настањене у околним насељима и" промене у мрежи околних ранијих аграрних насеља где је сада преовлађујући број насеља мешовитог или неаграрног типа [Велковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 146-147].

- *четврти* *стадијум* у развоју града и трансформацији система околних насеља карактерише нови, највиши вид односно директно подстицајно деловање града, као географског пола развоја и најсложенији облик ефеката развојног утицаја града и највећи обим и распрострањење промена у околном простору [Велковић А. Јовановић Р. и Тошић Б. 1995. с. 148-150].

Други основ за израду модела просторно-функцијске организације система центара у Србији произилази из теорије о агломерационим системима [Перишић Д. 1985. с. 195-207]. Издвојене су спољне, пре свега географске, детерминанте оваквих система и унутрашње, које се односе на развојне снаге самих центара и свеобухватно деловање системског развоја. На основу ових поставки дефинисани су, на територији Србије, следећи агломерациони системи:

- *моравско-шумадијски* (Крагујевац-Баточина-Свилајнац-Рача; Јагодина-Ђуприја-Параћин и Топола-Аранђеловац),

- *северозападни* (Шабац-Ваљево-Лозница),

- *западноморавски* (Чачак-Краљево-Врњачка Бања-Трстеник, Ужице-Ужичка Пожега),

- *североисточни* (Неготин-Прахово-Зајечар-Књажевац, Бор-Мајданпек),

- *јужноморавски* (Ниш са околином, Прокупље, Лесковац-Власотинце, Владичин Хан-Сурдулица и Бујановац-Врање),

- *косовски* (Звездан-Косовска Митровица-Вучитрн, Приштина-Обилић-Косово Поље и Урошевац-Качаник),
- *кејтохијски* (Пећ, Баковица и Призрен),
- *сремски* (Шид-Сремска Митровица-Рума),
- *средњебанайски* (Зрењанин, Кикинда),
- *средњебачки* (Бачка Топола, Кула, Врбас, Србобран, Оџаци),
- *новосадски* (Нови Сад, Жабаљ, Темерин, Бачки Петровац, Бачка Паланка, Беочин и Ириг) и
- *београдски* (Инђија-Стра Пазова-Нова Пазова-Батајница, Велики Црљени-Лазаревац-Лајковац, Сопот-Младеновац-Смедеревска Паланка, Ковин-Смедерево и Пожаревац-Костолац).

Трећи основ за конституисање модела мреже центара потиче од теоријских искустава и истраживања утицаја појединих развојних фактора на односе у систему насеља. Где се као главни елементи издвајају:

- доказан доминантан утицај секундарног и терцијарно-квартарног сектора на развој мреже насеља,
- спрега концентрације терцијарно-квартарних делатности са величином центра,
- дугорочно деловање секундарног сектора повезано са атрактивношћу појединих локација и
- значајан утицај концентрације управних и финансијских делатности на развој насеља [Јовановић Р. 1988].

Четврти основ произилази из модела конституисаних и потенцијалних осовина развоја првог и другог реда (Карта 2) које представљају главне правце интензивног развоја и системске интеграције у мрежи центара Србије [Вельковић А. 1993/4. с. 282].

Изложене теоријске поставке и достигнућа представљају фундамент утврђивања основа и праваца развоја система централних насеља у Србији, а тиме и поставке изложеног модела.

МОДЕЛ ФУНКЦИЈСКО-СТРУКТУРНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ МРЕЖЕ ГРАДОВА³

ОСНОВЕ РАЗВОЈА И РАЗМЕШТАЈА УРБАНИХ ЦЕНТАРА

С обзиром на процесе све јачег међусобног привредног, друштвеног, културног и политичког повезивања макропросторних целина, основе будућег развоја су двојачке:

- прве се односе на мреже центара у оквиру појединих макроцелина, а
- друге на везе између центара у појединим макроцелинама.

У вези са развојем и просторном организацијом мреже урбаних центара на територији сваке од макроцелина, истичу се следећи правци развоја првог и другог реда, који би се остварили почетком наредног миленијума.

Јачање улоге оних урбаних центара, који ће подстићи и усмеравајући равномернију и усклађенију развој мреже насеља на читавој територији макроцелине. У вези са тим истичу се и следећи правци развоја другог реда који би омогућили остваривање оваквог циља. Ради се о јачању развојних снага и подстицању функција оних градова, који могу да остваре позитиван утицај у:

- ставарању противтеже снажним поларизационим утицајима агломерације Београд,

³ Овај модел је примењен са сврхом планског усмеравања развоја мреже градова, као окоснице организације мреже насеља у Србији до 2.011 године у Просторном плану Србије [ППС 1995. с. 9-18].

- убрзанијем преобраћању неразвијених подручја,
- рационалнијој просторној организацији привредних, посебно производних, веза у мрежи центара и
- подстицању преображаја и развоја и околних приградских насеља и у рационалном коришћењу околног простора.

Усмеравајти рационално просторну организацију централних функција сагласно размештају корисника услуга (или - усвојавати рационалан функцијски и просторни однос између носилаца и корисника услуга. У вези с тим, а у складу са првим општим главним основама:

- развијати рационално хијерархијско-просторну структуру урбаних центара,
- успоставити рационалну структуру централних функција и рационалне капацитете ових функција у сваком граду,
- приближити што је могуће више и рационално центре услуга зонама њихових корисника.

Посебно значајан основу развоја мреже центара и насеља на територији Републике Србије представља чвршће и рационално повезивање градова у контактним појасевима између појединих макроцелина. У вези са тим неопходно је:

- ојачати саобраћајну инфраструктуру између суседних градова (Београд-Панчево, Смедерево-Ковин, Шабац-Рума),
- ојачати привредне везе и међусобну размену услуга, организацију живота и рада становништва у суседним градовима (формирање заједничке привредне зоне Београд-Панчево, као и Смедерево-Ковин).

ПРОСТОРНО-ХИЈЕРАРХИЈСКА СТРУКТУРА МОДЕЛА МРЕЖЕ ГРАДОВА НА ТЕРИТОРИЈИ СРБИЈЕ

Просторни модел мреже центара на територији Србије у 2010. години обухвата:

- хијерархијску структуру урбаних центара,
- просторни систем урбаних центара,
- зоне интензивних веза регионалних центара и стратегију остварења предложене скице просторног модела мреже центара.

Веома изражене регионалне разлике у степену развоја мреже насеља, инфраструктурних система, привреде и друштвених служби искључују могућност успостављања јединствених критеријума за класификацију центара на територији Србије у целини. Стога је примењен различит скуп критеријума како по појединим макроцелинама, тако и унутар њих, а у складу са основним циљевима Плана.

Модел мреже центара је постављен на основу следећих критеријума:

- постојеће мреже центара, положаја и функција појединих градова у мрежи насеља, гравитационих зона градова,
- величине и капацитета гравитационих зона центара и
- положаја појединих центара у односу на систем постојећих и планираних зона интензивнијег развоја,

Најважније карактеристике предложеног модела мреже центара на територији Србије који би се остваривао у наредном периоду, до 2010. године су:

- полицентричан модел организације.
- основу овог модела сачињавају градови са развијеном структуром делатности (развијеном привредном, посебно производном, компонентом и комплексном структуром услуга),
- окосницу модела урбаних центара на територији Србије и на територијама макроцелина сачињавају следеће категорије урбаних центара:
 - центар државног и међународног значаја,
 - макрорегионални центри (укључујући и два центра покрајина)
 - регионални центри и
 - субрегионални центри

Мрежа центара на територији Војводине

Планира се знатно јасније хијерархијски диференцирана мрежа градова на територији Војводине, како у погледу величине центара, тако и у погледу територије коју покривају својим утицајем и везама. Поред макрорегионалног центра Покрајине (Нови Сад), на овој територији ће 2010. године бити

изражени следећи типови, нивои урбаних центара: регионални центри (7), субрегионални центри (3), развијенији градски центри (10), већи градски центри (5).

Регионални центри - са гравитационом сфером која покрива 3 и више општина и у којој опслужују више од 150.000 становника - или око 100.000 становника ако су у приграничним регијама - (Суботица, Зрењанин, Панчево, Сомбор, Кикинда, Вршац, и Сремска Митровица).

Субрегионални центри - са више од 25.000 становника и са гравитационом зоном која покрива и делове подручја суседних општина (Врбас, Бачка Паланка и Рума).

Развијенији градски центри - са израженим централним функцијама (Бечеј, Инђија, Сента, Кула, Апатин, Бачка Топола, Нови Бечеј, Шид, Ковин и Бела Црква).

Већи градски центри са више од 10.000 становника (Србобран, Ада, Кањижа, Опаца и Црвенка).

Остали градски центри који ће се до 2010. године оформити као мали градови.

Мрежа градова средишње Србије

Мрежу градова на територији средишње Србије ће сачињавати центри са врло развијеном, стабилном и уравнотеженом функцијском структуром. У оквиру мреже се поред Београда (центра државног и међународног значаја), издвајају следећи нижи нивои, типови урбаних центара: макрорегионални центри (3), регионални центри (17), субрегионални центри (5) и три варијанте градских центара;

Макрорегионални центри - са гравитационим подручјем које покрива већи број функционалних подручја (регионалних система насеља) и у коме опслужују више од 1.000.000 становника (Ниш, Крагујевац и Ужице)

Регионални центри - са гравитационом зоном која покрива територије најмање три општине у којима опслужују више од 150.000 становника или 100.000 становника ако је у приграничном или популационо угроженом подручју (Чачак, Смедерево, Лесковац, Ваљево, Крушевац, Краљево, Шабац, Лозница, Врање, Нови Пазар, Пожаревац, Бор, Пирот, Зајечар, Про-

купље, Јагодина-Ђуприја-Параћин као јединствен центар и Пријепоље),

Субрегионални центри - са изразито развијеним централним функцијама и гравитационом зоном која обухвата и делове суседних општина (Аранђеловац, Младеновац, Лазаревац, Смедеревска Паланка и Неготин),

Развијенији градски центри - (2) - градови са развијеном привредном компонентом у структури делатности, већи од 30.000 становника, са гравитационом зоном која по неким функцијама покрива и делове суседних општина (Горњи Милановац, и Обреновац),

Већи градски центри - (4) - са развијенијом структуром делатности и комплексном структуром услуга (Трстеник, Велика Плана, Алексинац и Сјеница),

Градски центри - (20) - са више од 10.000 становника и израженим централитетом (Пожега, Куршумлија, Прешево, Бујановац, Сурдулица, Мајданпек, Ивањица, Нова Варош, Врњачка Бања, Кладово, Велико Градиште, Петровац, Свилајнац, Лебане, Тутин, Бајина Башта, Сокобања, Бела Паланка, Димитровград, Топола, Рашка и Уб),

Остали градски центри који ће се до 2010. године оформити као мали градови.

Мрежа градова на простору Косова и Метохије

Мрежа градова на територији Косова и Метохије биће мање диференцирана. Поред Приштине, макрорегионалног покрајинског центра на овој територији ће се, као наставак до сада испољених процеса, развити до 2010. године следећи нивои урбаних центара: регионални центри (4), субрегионални центри (1), развијенији градски центри (4), градски центри (6) и остали градски центри (мали градови до 2010. године);

Регионални центри - са комплексном структуром услуга и гравитационом зоном која покрива насеља на територији три и више општина у којој опслужују више од 150.000 становника (Косовска Митровица, Призрен, Пећ и Гњилане),

Субрегионални центри са гравитационим зоном која обухвата мрежу насеља до три општине (Урошевац и Гњилане),

Развијенији градски центри - величине око 50.000 становника (Баковица, Ораховац, Подујево, Вучитрн),

Градски центри - са израженом концентрацијом секундарних и терцијарно-квартарних делатности (Липњан, Качаник, Сува река, Клина, Ораховац и Витина),

Остали градски центри - који ће 2010. године бити на нивоу малих градова.

Осим наведених категорија насеља јављају се и насеља са специфичним (специјализованим) функцијама. Основе за издвајање оваквих насеља су:

- да је центар подручја посебне друштвене или природне вредности (Копаник, Брезовица, Сремски Карловци, Топола и сл.) или

- да је језгро функција од посебног друштвеног интереса за Републику (значајна бањска места, лечилишта и сл.)

Окосницу просторног модела мреже градова сачињавају главне зоне интензивнијег развоја развоја. За стедишта ових зона везују се највиши нивои у мрежи центара (главни и макрорегионални центри и неки регионални центри). За стедишта зона развоја нижег реда са главним зонама развоја везују се углавном центри регионалног значаја.

Зоне гравитације регионалних и неких субрегионалних центара у средишњој Србији поклапају се углавном са територијама срезова из 1961. године. На територији Војводине - са подручјима комора или срезова из 1961. године.

У просторном моделу мреже насеља Србије планирају се до 2010. године следећи видови и ефекти утицаја процеса урбанизације:

- пространа полинуклеусна агломерација Београд остварује проширити своје димензије; овом систему прикључиће се и неки центри Војводине (Панчево, Нова Пазова),

- градови Војводине ће постићи стабилну функционалну структуру уз минималан пораст броја становника и јачање веза у оквиру подсистема насеља,

- наставиће се, уз извесно успоравање, интензиван раст центара на подручју Косова и Метохије уз бржи раст малих градова (око 5.000 становника),

- деаграризоване зоне ће се развити и око свих макро-регионалних и око појединих регионалних и субрегионалних центара,

- насеља око неких развијенијих градских центара биће под њиховим снажним поларизационим утицајем,

- структурне промене у сеоским насељима биће незнатно слабије, са израженим дневним миграцијама запослених, а пре свега корисника услуга у градовима,

- развој и утицаји малих општинских центара, биће по интензитету слабији, а по пространству сужен.

Процес ширења неких градова и њихових приградских насеља, који је снажно и спонтано испољен у протеклом периоду, у наредном периоду је неопходно плански усмеравати и успорити. Планира се код блиско лоцираних градова израженија тенденције у функцијском и просторном повезивању (Смедерево - Мала Крсна - Пожаревац - Костолац, Јагодина - Ђуприја - Параћин, Смедеревска Паланка - Велика Плана, Чачак-Краљево-Трстеник итд.)

Код многих градова доћи ће до јачања функцијских веза (двосмерне радне миграције, пружање и коришћење услуга). Међутим, овакви градови ће по свим вишим нивоима функцијских веза (услуге, ређе фреквенце коришћења) и даље више гравитирати ка истим центрима, за које се и данас везују (Сента - Чока, Бечеј - Нови Бечеј, Бачка Паланка - Илок итд.). Код неких оваквих центара се могу очекивати и јаче промене, јачи степен повезаности (Београд - Панчево, Смедерево - Ковин, Сремска - Мачванска Митровица, Београд - Нова Пазова - Стара Пазова).

Треба очекивати јачање улоге повољног географског положаја као потенцијала, фактора развоја, за неколико градова у пограничној зони према Мађарској и Румунији (Суботица, Вршац, Кикинда, Кладово), Бугарској (Зајачар, Неготин, Пирот), а није искључено и према Албанији (Призрен).

Величина најзначајнијих централних насеља у Србији 2001. и 2011. године

Величина најзначајнијих градова у Србији 2001. и 2011. године, приказана у табели, произилази из планираног континуираног пораста. У планску прогнозу су делом укључена и

срастања приградских насеља после 1991. године, што у још већој мери потенцира интензивну концентрацију становништва и пораст градова на Косову и Метохији.

Таб. 2. - *Прогноzirани број становника у најважнијим градовима Србије*

Tab 2. Predicted number of inhabitants in main towns of Serbia

Град	Број становника	Број становника	Промена броја становника	Број становника	Промена броја становника
	1991	2001	Индекс	2011	Индекс
Београд (градски део)	1168454	1,197,600	102.5	1,202,200	100.4
Ниш	173391	187,200	108.0	202,600	108.2
Крагујевац	147305	167,200	113.5	176,100	105.3
Чачак	72373	80,600	111.4	85,600	106.2
Смедерево	63884	73,100	114.4	83,000	113.5
Лесковац	62053	69,800	112.5	83,400	119.5
Ваљево	59016	66,600	112.9	75,500	113.4
Крушевац	58808	65,400	111.2	78,000	119.3
Краљево	57926	63,700	110.0	73,600	115.5
Шабац	54637	59,300	108.5	68,700	115.9
Ужице	53607	59,900	111.7	66,800	111.5
Врање	51818	58,900	113.7	66,700	113.2
Нови Пазар	51749	63,300	122.3	75,500	119.3
Пожаревац	43885	48,200	109.8	52,900	109.8
Бор	40668	45,600	112.1	50,800	111.4
Пирот	40267	42,500	105.5	46,100	108.5
Зајечар	39625	41,900	105.7	48,500	115.8
Јагодина	37560	40,500	107.8	47,100	116.3
Прокупље	28303	30,800	108.8	33,600	109.1
Параћин	25567	27,400	107.2	33,400	121.9
Смедеревска Паланка	25146	27,400	109.0	32,300	117.9
Аранђеловац	23730	26,700	112.5	30,400	113.9

Таб. 2/2

Град	Број становника	Број становника	Промена броја становника	Број становника	Промена броја становника
	1991	2001	Индекс	2011	Индекс
Младеновац	23299	26,700	114.6	32,400	121.3
Лазаревац	22802	36,000	157.9	48,400	134.4
Горњи Милановац	22432	26,900	119.9	31,900	118.6
Обреновац	22180	29,000	130.7	39,200	135.2
Прибој	22137	25,200	113.8	27,600	109.5
Ђуприја	21367	23,100	108.1	26,700	115.6
Књажевац	19705	21,600	109.6	23,800	110.2
Лозница	18845	20,800	110.4	26,600	127.9
Грстеник	18441	22,400	121.5	27,900	124.6
Неготин	17355	19,700	113.5	24,800	125.9
Велика Плана	17197	19,000	110.5	22,900	120.5
Бујановац	17050	23,900	140.2	30,700	128.5
Алексинач	17030	19,100	112.2	23,500	123.0
Пријеполје	15634	17,100	109.4	20,200	118.1
Власотинце	14552	16,900	116.1	18,500	109.5
Сјеница	14445	17,800	123.2	20,100	112.9
Пожега	12552	14,700	117.1	17,500	119.0
Куршумлија	12525	13,900	111.0	14,200	102.2
Сурдулица	11925	13,400	112.4	13,900	103.7
Мајданпек	11760	13,800	117.3	16,400	118.8
Ивањица	11093	13,700	123.5	17,400	127.0
Нова Варош	10424	11,700	112.2	13,300	113.7
Нови Сад	179626	185,600	103.3	195,000	105.1
Суботица	100386	99,900	99.5	101,000	101.1
Зрењанин	81316	82,100	101.0	84,600	103.0
Панчево	72793	76,800	105.5	81,900	106.6
Сомбор	48993	50,800	103.7	52,900	104.1
Кикинда	43051	44,000	102.2	47,500	108.0

Таб. 2/3

Град	Број становника	Број становника	Промена броја становника	Број становника	Промена броја становника
	1991	2001	Индекс	2011	Индекс
Сремска Митровица	38837	41,900	107.9	45,600	108.8
Вршац	36885	37,600	101.9	38,900	103.5
Рума	28582	30,100	105.3	34,300	114.0
Бачка Паланка	26780	28,600	106.8	32,800	114.7
Бечеј	26634	26,800	100.6	27,900	104.1
Врбас	25858	26,900	104.0	28,900	107.4
Ипђија	23061	25,100	108.8	28,000	111.6
Сента	22827	21,200	92.9	21,000	99.1
Кула	19311	20,000	103.6	21,900	109.5
Апатин	18389	18,900	102.8	20,400	107.9
Стара Пазова	17110	19,800	115.7	24,800	125.3
Бачка Топола	16704	16,800	100.6	19,200	114.3
Нови Бечеј	15404	15,200	98.7	15,900	104.6
Шид	14275	15,300	107.2	17,000	111.1
Ковин	13669	14,600	106.8	17,100	117.1
Србобран	12798	12,600	98.5	12,500	99.2
Ада	12078	11,600	96.0	11,500	99.1
Бела Црква	11634	11,200	96.3	12,100	108.0
Кањижа	11541	11,600	100.5	12,600	108.6
Осац	10567	11,300	106.9	13,100	115.9
Приштина	155499	193,400	124.4	229,200	118.5
Призрен	92303	122,900	133.1	169,900	138.2
Пећ	68163	85,700	125.7	102,900	120.1
Косовска Митровица	64323	87,400	135.9	92,200	105.5
Баковица	59008	78,900	133.7	103,300	130.9
Урошевац	57918	81,700	141.1	106,500	130.4
Гњилане	51912	71,300	137.3	93,400	131.0
Вучитрн	30651	43,700	142.6	59,500	136.2

Таб. 2/4

Град	Број становника	Број становника	Промена броја становника	Број становника	Промена броја становника
	1991	2001	Индекс	2011	Индекс
Подујево	25847	36,900	142.8	52,200	141.5
Ораховац	18296	26,600	145.4	39,300	147.7
Косово Поље	16154	18,900	117.0	22,300	118.0
Обилић	11612	14,600	125.7	18,600	127.4
Сува Река	10497	16,400	156.2	25,300	154.3

Неопходно је у плановима нижег реда, подстицањем раста мањих центара, успорити раст Београда, исто се односи и на Приштину, Призрен и Урошевац. Наведени градови су достигли критичну концентрацију становништва и њихов даљи раст би угрозио, како унутрашњу организацију насеља, тако и односе у систему у целини. Такође је мерама популационе политике неопходно стимулисати демографски развој у подручјима са ниским наталитетом.

ОРГАНИЗАЦИЈА ПРОСТОРА СРБИЈЕ ФУНКЦИОНАЛНА ПОДРУЧЈА

Предложен је рационалнији и функционално усклађенији модел односа у систему и хијерархији мреже центара у Републици, а у складу са тим и нивоа и садржаја функција тих центара (пре свега у сфери друштвених делатности и управе). Ради се о просторно-функционалној територијализацији Србије везаној, у првом реду, за централне функције регионалних и центара вишег реда (што не мора одговарати регионализацији која би се изводила на неким другим критеријумима). Као битан фактор, поред наведених критеријума, узето је и становништво, имајући у виду да је једана од основа организације мреже градова обезбеђивање складног односа функција и потреба становништва.

Простор Србије, у складу са критеријумима и основама за онституисање модела, организује се у оквиру 34 функцио-

налних подручја (са регионалним или центром вишег реда као центром датог подручја).

Критеријуми за одређивање подручја интензивних функционалних веза - регионалних система

Регионални подсистеми насеља и подручја њихових интензивних унутрашњих веза одређени су на основу следећих критеријума:

Значај и улога града као центара у мрежи насеља:

У домену централних функција:

- величина града
- степен развијености јавних служби

Као центар рада:

- степен концентрације радних места
- зоне интензивних веза (становање - рад)

Значај и улога града као центара развоја:

Зоне интензивних трансформација насеља:

- популационе промене (смер и интензитет промена)
- интензитет промена функционалне структуре

Рационални прагови функција и максимални допустиви радијус гравијационе зоне:

- минимални број корисника услуга у зони деловања сваке урбане функције и сваког хијерархијског нивоа те функције - максимално допустиво време путовања или дистанца од границе функцијске зоне до центра носиоца функција.

Ниво друштвено-економске развијености делова шеријорије Србије:

- густина насељености - густина мреже насеља, посебно мреже урбаних центара
- други критеријуми којима се дефинише ниво економске развијености.

Морфолошки склоп шерена и услови за повезивање ужих просторних целина,

Правци и зоне традиционалних веза градова и насеља у околном простору.

Принципа уједначеније дисјрибуције регионалног развоја, као једног од стилајешких циљева развоја Србије.

Овакви системи насеља произлазе из степена развијености мреже насеља, развојних потенцијала, степена утицаја центара развоја и нивоа интегрисаности просторних структура у регији.

Подсистеми насеља (функционална подручја) - регионални системи насеља

Табела 3 садржи податке о подсистемима насеља која се повезују у оквиру хомогених функционалних подручја. У зонама веза дошло би до израженије интеграције подсистема насеља, што би резултирало и повољнијом организацијом инфра (физички аспект) и супра (социјални аспект) структура. Ефекти интеграције подсистема морају се изразити и кроз обједињавање организације животних активности, управљачких структура и привреде у датим зонама.

Пораст удела становништва подсистема у становништву Србије прогнозиран је у: Баковици, Пећи, Урошевцу, Гњилану, Косовској Митровици, Врању, Новом Пазару, Краљеву, Крагујевцу, Ужицу, Београду и Смедереву. У осталим подсистемима насеља очекује се смањење удела становништва у становништву Србије. Код функционалних подручја на Косову и Метохији, код којих је и најзначајнији пораст, узроке би требало тражити у високом наталитету, док остали подсистеми осим природним прираштајем расту и међурегионалном редистрибуцијом становништва. Предвиђени пораст, нарочито Београда, је у колизији са циљевима развоја центара у систему насеља Србије. С тога би требало посебним подстицајним мерама развоја макрорегионалних, регионалних и субрегионалних центара успорити његов раст.

Моделом просторне организације је посебно усмерена посебна пажња на регионалне системе у којима је прогнозирано смањење учешћа и укупног броја становника. У ову групу спадају следећа функционална подручја: Прокупље, Пирот, Кикинда, Пожаревац, Ваљево, Неготин, Зајечар, Вршац и Лесковац. Посебан значај спречавању негативних трендова развоја

популације у овим подручјима даје пригранични положај подсистема (Лесковац, Пирот, Зајечар, Вршац, Кикинда, Сомбор, Лозница).

Таб. 3. - Функционална подручја регионалних система насеља

Tab. 3. Functional zones of regional settlements systems

ФУНКЦИОНАЛНА ПОДРУЧЈА	Број становника	Учешће (у %)	Број становника	Учешће (у %)	Број становника	Учешће (у %)
	1991. године		2001. године		2011. године	
БЕОГРАД	1,602,226	16.41	1,683,100	16.69	1,729,700	16.47
Барајево	21,647	0.22	24,700	0.24	29,100	0.28
Вождовац	161,376	1.65	164,800	1.63	167,500	1.59
Врачар	69,680	0.71	66,400	0.66	63,100	0.60
Гроцка	69,448	0.71	83,900	0.83	97,100	0.92
Звездара	140,483	1.44	147,600	1.46	150,000	1.43
Земун	181,692	1.86	189,700	1.88	191,100	1.82
Лазаревац	58,882	0.60	66,500	0.66	75,700	0.72
Младеновац	56,389	0.58	59,800	0.59	63,600	0.61
Нови Београд	224,424	2.30	233,100	2.31	236,900	2.26
Обреновац	70,234	0.72	77,200	0.77	86,300	0.82
Палилула	156,587	1.60	168,000	1.67	171,500	1.63
Раковица	97,752	1.00	107,900	1.07	110,300	1.05
Савски Венац	47,682	0.49	43,900	0.44	40,300	0.38
Сопот	20,527	0.21	20,500	0.20	20,300	0.19
Стари град	70,791	0.73	66,600	0.66	61,300	0.58
Чукарица	154,632	1.58	162,500	1.61	165,600	1.58
ЗАЈЕЧАР	158,131	1.62	143,600	1.42	141,300	1.35
Бољевац	19,384	0.20	16,800	0.17	14,600	0.14

Таб. 3/2

ФУНКЦИОНАЛНА ПОДРУЧЈА	Број становника	Учешће (у %)	Број становника	Учешће (у %)	Број становника	Учешће (у %)
	1991. године		2001. године		2011. године	
Општине						
Зајечар	72,763	0.75	68,200	0.68	70,800	0.67
Књажевац	44,036	0.45	38,300	0.38	36,100	0.34
Сокобања	21,948	0.22	20,300	0.20	19,800	0.19
БОР	178,718	1.83	174,700	1.73	179,800	1.71
Неготин	59,559	0.61	54,400	0.54	55,200	0.53
Кладово	31,881	0.33	30,300	0.30	30,200	0.29
Бор	59,900	0.61	62,300	0.62	65,100	0.62
Мајданпек	27,378	0.28	27,700	0.27	29,300	0.28
ВРАЊЕ	243,529	2.49	250,500	2.48	256,900	2.45
Босилеград	11,644	0.12	9,700	0.10	8,000	0.08
Бујановац	49,238	0.50	53,300	0.53	55,900	0.53
Владичин Хан	25,255	0.26	24,500	0.24	23,400	0.22
Врање	86,518	0.89	89,600	0.89	94,400	0.90
Прешево	38,943	0.40	44,600	0.44	48,600	0.46
Сурдулица	24,785	0.25	22,400	0.22	20,900	0.20
Трговиште	7,146	0.07	6,400	0.06	5,700	0.05
ЛЕСКОВАЦ	255,011	2.61	248,400	2.46	244,500	2.33
Бојник	14,498	0.15	12,600	0.12	10,600	0.10
Власотинце	34,302	0.35	32,600	0.32	30,400	0.29
Лебане	27,068	0.28	26,300	0.26	25,700	0.24
Лесковац	161,986	1.66	163,300	1.62	166,800	1.59
Медвеђа	13,368	0.14	10,900	0.11	8,800	0.08
Црна Трава	3,789	0.04	2,700	0.03	2,200	0.02

Таб 3/3

ФУНКЦИОНАЛНА ПОДРУЧЈА	Број	Уче-	Број	Уче-	Број	Уче-
	станов-	шће	станов-	шће	станов-	шће
Општине	ника	(у %)	ника	(у %)	ника	(у %)
	1991. године		2001. године		2011. године	
КРАЉЕВО	180,394	1.85	182,100	1.81	186,400	1.77
Врњачка Бања	25,875	0.27	26,700	0.26	28,200	0.27
Краљево	125,772	1.29	127,900	1.27	131,400	1.25
Рашка	28,747	0.29	27,500	0.27	26,800	0.26
КРУШЕВАЦ	283,108	2.90	277,100	2.75	277,700	2.64
Александровац	33,215	0.34	31,500	0.31	29,500	0.28
Брус	21,331	0.22	19,800	0.20	18,100	0.17
Варварин	23,821	0.24	21,600	0.21	20,400	0.19
Крушевац	138,111	1.41	139,600	1.38	144,300	1.37
Трстеник	54,873	0.56	53,900	0.53	55,200	0.53
Ђићевац	11,757	0.12	10,700	0.11	10,200	0.10
ЧАЧАК	230,748	2.36	227,800	2.26	230,200	2.19
Горњи Милановац	50,087	0.51	48,900	0.48	49,800	0.47
Лучани	27,167	0.28	25,100	0.25	22,800	0.22
Чачак	116,808	1.20	118,600	1.18	122,100	1.16
Ивањица	36,686	0.38	35,200	0.35	35,500	0.34
НИШ	396,043	4.06	389,900	3.87	385,400	3.67
Алексинач	63,844	0.65	60,600	0.60	61,200	0.58
Гаџин Хан	12,990	0.13	10,000	0.10	7,600	0.07
Дољевац	20,662	0.21	20,100	0.20	19,200	0.18
Мерошина	18,041	0.18	15,400	0.15	12,800	0.12
Ниш	246,184	2.52	255,100	2.53	260,800	2.48
Ражањ	13,582	0.14	11,600	0.12	9,900	0.09

Таб 3/4

ФУНКЦИОНАЛНА ПОДРУЧЈА	Број	Уче-	Број	Уче-	Број	Уче-
	станов-	шће	станов-	шће	станов-	шће
Општине	ника	(у %)	ника	(у %)	ника	(у %)
	1991. године		2001. године		2011. године	
Сврљиг	20,740	0.21	17,100	0.17	13,900	0.13
ПИРОТ	116,926	1.20	104,100	1.03	98,500	0.94
Бабушница	19,333	0.20	15,100	0.15	11,600	0.11
Бела Паланка	16,447	0.17	13,800	0.14	12,800	0.12
Димитровград	13,488	0.14	11,800	0.12	10,900	0.10
Пирот	67,658	0.69	63,400	0.63	63,200	0.60
ПРОКУЉЕ	111,813	1.15	102,800	1.02	97,100	0.92
Блаце	15,709	0.16	14,100	0.14	12,400	0.12
Житорађа	19,545	0.20	18,300	0.18	17,700	0.17
Куршумлија	23,590	0.24	20,600	0.20	18,300	0.17
Прокуље	52,969	0.54	49,800	0.49	48,700	0.46
ВАЉЕВО	200,560	2.05	193,500	1.92	191,200	1.82
Ваљево	98,226	1.01	98,700	0.98	102,100	0.97
Лајковац	17,716	0.18	17,400	0.17	16,800	0.16
Љиг	15,912	0.16	14,300	0.14	12,800	0.12
Мионица	17,368	0.18	15,500	0.15	13,700	0.13
Осечина	16,745	0.17	15,000	0.15	13,800	0.13
Уб	34,593	0.35	32,600	0.32	32,000	0.30
ЛОЗНИЦА	141,174	1.45	140,300	1.39	141,300	1.35
Крупањ	21,879	0.22	21,400	0.21	20,600	0.20
Лозница	86,875	0.89	86,600	0.86	88,700	0.84
Љубовија	18,391	0.19	17,600	0.17	16,600	0.16
Мали Зворник	14,029	0.14	14,700	0.15	15,400	0.15

Таб 3/5

ФУНКЦИОНАЛНА ПОДРУЧЈА	Број станов- ника	Уче- шће (у %)	Број станов- ника	Уче- шће (у %)	Број станов- ника	Уче- шће (у %)
	1991. године		2001. године		2011. године	
Општине	1991. године		2001. године		2011. године	
ШАБАЦ	198,470	2.03	197,300	1.96	196,200	1.87
Богатић	34,438	0.35	33,400	0.33	31,800	0.30
Владимирци	23,335	0.24	21,700	0.22	19,900	0.19
Коцељева	17,064	0.17	16,000	0.16	14,800	0.14
Шабач	123,633	1.27	126,200	1.25	129,700	1.23
ПОЖАРЕВАЦ	253,492	2.60	242,800	2.41	236,000	2.25
Велико Градиште	27,174	0.28	26,600	0.26	27,000	0.26
Голубац	12,513	0.13	11,700	0.12	11,100	0.11
Жабари	19,347	0.20	17,100	0.17	15,800	0.15
Жагубица	17,777	0.18	15,600	0.15	14,200	0.14
Кучево	25,649	0.26	23,600	0.23	21,700	0.21
Мало Црниће	19,940	0.20	17,900	0.18	15,900	0.15
Петровац	46,414	0.48	43,400	0.43	40,600	0.39
Пожаревац	84,678	0.87	86,900	0.86	89,700	0.85
СМЕДЕРЕВО	226,589	2.32	229,700	2.28	236,100	2.25
Велика Плана	51,150	0.52	49,600	0.49	49,900	0.48
Смедерево	115,617	1.18	121,900	1.21	126,400	1.20
Смедеревска Паланка	59,822	0.61	58,200	0.58	59,800	0.57
НОВИ ПАЗАР	153,561	1.57	163,800	1.62	172,200	1.64
Нови Пазар	85,249	0.87	95,800	0.95	104,800	1.00
Сјеница	33,681	0.35	32,200	0.32	31,000	0.30
Тутин	34,631	0.35	35,800	0.35	36,400	0.35

Таб 3/6

ФУНКЦИОНАЛНА ПОДРУЧЈА	Број станов- ника	Уче- шће (у %)	Број станов- ника	Уче- шће (у %)	Број станов- ника	Уче- шће (у %)
	1991. године		2001. године		2011. године	
Општине	1991. године		2001. године		2011. године	
УЖИЦЕ	197,857	2.03	196,400	1.95	197,200	1.88
Ариље	20,335	0.21	20,100	0.20	19,400	0.18
Бајина Башта	29,747	0.30	28,400	0.28	27,400	0.26
Косјерић	15,478	0.16	14,400	0.14	13,300	0.13
Пожега	33,578	0.34	32,200	0.32	31,800	0.30
Ужице	82,723	0.85	86,400	0.86	90,900	0.87
Чајетина	15,996	0.16	14,900	0.15	14,400	0.14
ПРИЈЕПОЉЕ	104,288	1.07	100,700	1.00	100,700	0.96
Нова Варош	21,812	0.22	20,200	0.20	19,900	0.19
Прибој	35,951	0.37	35,800	0.35	35,900	0.34
Пријеноље	46,525	0.48	44,700	0.44	44,900	0.43
КРАГУЈЕВАЦ	312,160	3.20	318,300	3.16	320,300	3.05
Аранђеловац	47,618	0.49	48,200	0.48	49,100	0.47
Баточина	22,939	0.23	23,100	0.23	22,900	0.22
Кнић	18,724	0.19	16,700	0.17	15,100	0.14
Крагујевац	180,084	1.84	191,100	1.89	195,800	1.86
Рача	15,216	0.16	14,300	0.14	13,800	0.13
Топола	27,579	0.28	24,900	0.25	23,600	0.22
ЈАГОДИНА	264,108	2.71	255,900	2.54	256,800	2.44
Деспотовац	33,869	0.35	31,400	0.31	28,900	0.28
Параћин	64,119	0.66	62,200	0.62	65,500	0.62
Рековац	17,011	0.17	14,400	0.14	12,000	0.11
Јагодина	77,226	0.79	78,000	0.77	79,800	0.76

Таб 3/7

ФУНКЦИОНАЛНА ПОДРУЧЈА	Број становника	Учеће (у %)	Број становника	Учеће (у %)	Број становника	Учеће (у %)
	1991. године		2001. године		2011. године	
Општине						
Свилајнац	33,136	0.34	30,800	0.31	29,500	0.28
Ђурија	38,747	0.40	39,100	0.39	41,100	0.39
НОВИ САД	658,665	6.75	660,100	6.54	674,600	6.42
Бач	17,249	0.18	16,100	0.16	15,700	0.15
Бачка Паланка	58,835	0.60	57,600	0.57	58,800	0.56
Бачки Петровац	15,662	0.16	14,500	0.14	14,000	0.13
Беочин	14,848	0.15	15,600	0.15	16,500	0.16
Бечеј	42,685	0.44	41,100	0.41	39,900	0.38
Врбас	46,405	0.48	46,000	0.46	47,100	0.45
Жабалъ	25,823	0.26	25,000	0.25	24,400	0.23
Нови Сад	265,464	2.72	269,800	2.67	275,800	2.63
Темерин	24,939	0.26	26,300	0.26	27,500	0.26
Тител	16,218	0.17	15,400	0.15	14,600	0.14
Ивђија	44,185	0.45	44,900	0.45	47,500	0.45
Стара Пазова	57,291	0.59	61,100	0.61	67,200	0.64
Ириг	11,696	0.12	10,700	0.11	10,500	0.10
Србобран	17,365	0.18	16,000	0.16	15,100	0.14
КИКИНДА	113,368	1.16	106,100	1.05	105,100	1.00
Кикинда	69,743	0.71	67,500	0.67	69,000	0.66
Нова Црња	14,538	0.15	12,700	0.13	11,600	0.11
Нови Кнежевац	13,816	0.14	12,200	0.12	11,700	0.11
Чока	15,271	0.16	13,700	0.14	12,800	0.12

Таб 3/8

ФУНКЦИОНАЛНА ПОДРУЧЈА	Број становника	Учеће (у %)	Број становника	Учеће (у %)	Број становника	Учеће (у %)
	1991. године		2001. године		2011. године	
Општине						
ЗРЕЊАНИН	206,815	2.12	199,300	1.98	196,500	1.87
Нови Бечеј	28,788	0.29	27,100	0.27	26,000	0.25
Житиште	22,811	0.23	19,700	0.20	17,100	0.16
Зрењанин	136,778	1.40	135,500	1.34	136,900	1.30
Сечањ	18,438	0.19	17,000	0.17	16,500	0.16
ПАНЧЕВО	231,912	2.38	224,700	2.23	225,800	2.15
Алибунар	26,535	0.27	23,100	0.23	20,400	0.19
Ковачица	30,469	0.31	27,500	0.27	25,700	0.24
Ковин	38,263	0.39	37,400	0.37	38,100	0.36
Опово	11,384	0.12	10,700	0.11	10,100	0.10
Панчево	125,261	1.28	126,000	1.25	131,500	1.25
ВРШАЦ	96,516	0.99	91,400	0.91	89,400	0.85
Бела Црква	23,707	0.24	21,400	0.21	20,600	0.20
Вршац	58,228	0.60	57,400	0.57	57,600	0.55
Планиште	14,581	0.15	12,600	0.12	11,200	0.11
СРЕМ МИТРОВИЦА	196,809	2.02	194,800	1.93	196,300	1.87
Рума	55,087	0.56	54,800	0.54	55,900	0.53
Пећинци	20,077	0.21	19,700	0.20	19,500	0.19
Сремска Митровица	85,328	0.87	85,900	0.85	88,100	0.84
Шид	36,317	0.37	34,400	0.34	32,800	0.31
СУБОТИЦА	286,354	2.93	273,900	2.72	271,600	2.59
Ада	21,506	0.22	20,000	0.20	19,200	0.18
Бачка Топола	40,473	0.41	38,300	0.38	38,400	0.37

Таб 3/9

ФУНКЦИОНАЛНА ПОДРУЧЈА	Број	Уче-	Број	Уче-	Број	Уче-
	станов-	шће	станов-	шће	станов-	шће
Општине	ника	(у %)	ника	(у %)	ника	(у %)
	1991. године		2001. године		2011. године	
Кањижа	30,668	0.31	27,800	0.28	26,000	0.25
Мали Иђош	14,394	0.15	13,500	0.13	13,300	0.13
Сента	28,779	0.29	26,000	0.26	24,800	0.24
Суботица	150,534	1.54	148,300	1.47	149,900	1.43
СОМБОР	215,916	2.21	209,800	2.08	211,200	2.01
Апатин	32,999	0.34	32,000	0.32	32,100	0.31
Кула	49,311	0.51	48,000	0.48	48,900	0.47
Сомбор	96,105	0.98	94,600	0.94	96,500	0.92
Оџаци	37,501	0.38	35,200	0.35	33,700	0.32
ГЊИЛАНЕ	213,117	2.18	255,400	2.53	295,000	2.81
Гњилане	103,675	1.06	126,300	1.25	147,600	1.41
Витина	57,290	0.59	71,000	0.70	83,600	0.80
Косовска Каменица	52,152	0.53	58,100	0.58	63,800	0.61
КОС. МИТРОВИЦА	265,874	2.72	305,500	3.03	341,900	3.25
Вучитрн	80,644	0.83	95,500	0.95	110,000	1.05
Кос. Митровица	104,885	1.07	121,100	1.20	135,600	1.29
Лепосавић	16,395	0.17	16,900	0.17	17,000	0.16
Србица	55,471	0.57	63,500	0.63	70,900	0.67
Зубин Поток	8,479	0.09	8,500	0.08	8,400	0.08
ПЕЋ	401,420	4.11	477,200	4.73	545,600	5.19
Исток	57,261	0.59	65,900	0.65	72,600	0.69
Клива	52,266	0.54	64,900	0.64	78,200	0.74
Пећ	127,796	1.31	146,700	1.45	159,100	1.51
Дечани	49,000	0.50	61,600	0.61	73,300	0.70
Баковица	115,097	1.18	138,100	1.37	162,400	1.55

Таб 3/10

ФУНКЦИОНАЛНА ПОДРУЧЈА	Број	Уче-	Број	Уче-	Број	Уче-
	станов-	шће	станов-	шће	станов-	шће
Општине	ника	(у %)	ника	(у %)	ника	(у %)
	1991. године		2001. године		2011. године	
ПРИЗРЕН	377,138	3.86	428,100	4.24	508,500	4.84
Гора	17,574	0.18	17,500	0.17	16,900	0.16
Опоље*			25,400	0.25	28,000	0.27
Ораховац	59,877	0.61	77,600	0.77	97,300	0.93
Призрен	178,723	1.83	213,800	2.12	255,500	2.43
Сува Река	64,530	0.66	80,700	0.80	97,300	0.93
Штрпце	12,712	0.13	13,100	0.13	13,500	0.13
ПРИШТИНА	710,478	7.28	837,700	8.30	967,700	9.21
Глоговац	53,618	0.55	65,600	0.65	80,200	0.76
Липљан	69,451	0.71	81,400	0.81	93,600	0.89
Подујево	92,946	0.95	103,300	1.02	116,800	1.11
Приштина	199,654	2.05	235,900	2.34	269,700	2.57
Обилић	31,627	0.32	35,000	0.35	37,900	0.36
Косово Поље	35,570	0.36	38,300	0.38	40,200	0.38
Ново Брдо	4,611	0.05	4,200	0.04	4,200	0.04
Малишево**	47,817	0.49	59,200	0.59	71,400	0.68
Качаник	38,010	0.39	48,200	0.48	57,700	0.55
Урошевац	113,668	1.16	140,100	1.39	166,900	1.59
Штимље	23,506	0.24	26,500	0.26	29,100	0.28
Србија	9,761,427	100.0	10,086,800	100.0	10,504,700	100.0
Средишња Србија	5,808,906	59.51	5,822,800	57.73	5,875,500	55.93
Војводина	2,006,355	20.55	1,960,100	19.43	1,970,500	18.76
Косово	1,946,166	19.94	2,303,900	22.84	2,658,700	25.31

* Општина припојена Призрену

** Општина укупна после Пописа становништва 1991. године

Прогнозе демографских промена у табели 3 су сачињене у Центру за демографска истраживања [Свијановић Б. и др. 1995]. Основа за њихову разраду повезана је са елементима модела просторно-функцијске организације мреже градова. Сходно томе, очекиване промене у броју становника по појединим функционалним подручјима уско су повезане са степеном реализације моделских поставки.

ПРЕДЛОГ МИНИМАЛНОГ САДРЖАЈА ДРУШТВЕНИХ ДЕЛАТНОСТИ У ЦЕНТРИМА СРБИЈЕ

Полазећи од степена друштвено-економске развијености, како Републике у целини тако и појединих њених делова, сходно циљевима развоја центара у систему насеља и додатним критеријумима (прагови концентрације и критичне дистанце) утврђен је следећи, рационализован, модел минималног садржаја друштвених делатности:

Међународни центар (Београд):

Управа: савезне и републичке институције и фондови

Судство: савезни и републички врховни судови

Образовање: универзитети

Нука: академија наука, институти и истраживачки центри

Информатика: телевизијско средиште, новинска и издавачка предузећа,

Култура: национална библиотека, универзитетска библиотека, позоришта, филхармонија, опера, издавачке куће, музеји, филмска предузећа, кинотека и галерије

Здравство: клинички центар, специјализоване болнице, опште болнице, републички центар апотекарске службе

Финансије: народна банка Југославије, народна банка Србије, банке и седишта осигуравајућих завода

Трговина: седиште спољнотрговинских предузећа, седиште великих трговинских предузећа, сајам, робне куће и специјализоване продавнице

Спорт: савезне институтције, републичке институције, затворени спортски центри, отворени спортски центри, клубови, велики отворени рекреативни комплекси.

Макрорегионални центри

Управа: макрорегионалне институције и фондови

Судство: окружни судови

Образовање: универзитет

Нука: одсек академија наука, институти и истраживачки центри

Информатика: телевизијско средиште и новинско предузеће,

Култура: централна библиотека, универзитетска библиотека, позоришта, филхармонија, опера, издавачке куће, музеји и галерије

Здравство: клинички центар, специјализоване болнице, опште болнице, регионални центар апотекарске службе

Финансије: банке и представништва осигуравајућих завода

Трговина: представништва спољнотрговинских предузећа, седиште великих трговинских предузећа, робне куће и специјализоване продавнице

Спорт: регионалне институције, затворени спортски центри, отворени спортски центри, клубови, отворени рекреативни комплекси.

Регионални центри

Управа: регионалне институције

Судство: окружни судови

Образовање: средња школа

Информатика: телевизијско средиште, локална радио станица и локалне новине

Култура: централна библиотека, позоришта, музеји и галерије

Здравство: опште болнице или стационари, центар апотекарске службе

Трговина: робне куће и специјализоване продавнице

Спорт: затворени спортски центри, отворени спортски центри, клубови.

Субрегионални центри

Управа: општинске институције

Судство: окружни судови

Образовање: средња школа

Информатика: локална радио станица и чворна или главна телефонска централа

Култура: централна библиотека, народни универзитет и дом културе

Здравство: опште болнице или стационари, центар апотекарске службе

Трговина: робне куће и специјализоване продавнице

Спорт: отворени спортски центри, клубови.

Развијенији општински центри

Управа: општинске институције

Судство: општински и прекршајни судови

Образовање: средња школа

Информатика: локална радио станица

Култура: централна библиотека, народни универзитет

Здравство: дом здравља, апотекарска службе

Трговина: робне куће и специјализоване продавнице

Спорт: отворени спортски центри, клубови.

Већи општински центри

Управа: општинске институције

Судство: општински и прекршајни судови

Образовање: средња школа

Информатика: локална радио станица

Култура: централна библиотека, народни универзитет

Здравство: дом здравља, апотекарска службе

Трговина: робне куће и специјализоване продавнице

Спорт: отворени спортски центри, клубови.

Остали градски центри

Управа: минимална општинска управа

Судство: прекршајни судови

Образовање: основна школа

Информатика: чворна телефонска централа

Култура: библиотека, народни универзитет

Здравство: испостава дома здравља, апотека

Трговина: мешовите и специјализоване продавнице

Спорт: отворени спортски терени, клубови.

Минимални садржај друштвених делатности подразумева да насеља вишег хијерархијског нивоа, поред наведених садржаја, имају и све облике организовања и институција који су дефинисани на свим нижим нивоима.

СТРАТЕГИЈА И УСЛОВИ ЗА ОСТВАРЕЊЕ ПРЕДЛОЖЕНОГ ПРОСТОРНОГ МОДЕЛА МРЕЖЕ ГРАДОВА

Предложени просторни модел система насеља и центара Републике Србије има, за основу, постојећи просторни модел мреже центара проширен са одређеним бројем нових и центара вишег реда, хијерархијски чвршће постављеним у складу са веома израженим потребама Републике Србије, као целине, за бржим економским развојем.

Проширења постојећег просторног модела мреже центара се односе на давање већег значаја центрима, пре свега, дуж саобраћајних коридора међународног значаја, а затим и центрима субрегионалног значаја, изван тих коридора. Развој центара дуж саобраћајних коридора међународног значаја мора се остваривати уз постепено све веће учешће тих центара у међународној подели рада уз ангажовање што већег броја становника Републике Србије.

Развој субрегионалних центара изван саобраћајних коридора међународног значаја оствариваће се уз све веће ангажовање становништва, али и уз стално повећавање интензитета коришћења природних потенцијала околног простора. Везе између наведене две групе центара морају бити временом, економски све интензивније и бројније.

Када је реч о хијерархијски чвршће постављеној мрежи центара, у планском периоду се очекују такве промене у

друштвеном и привредном организовању које ће значити прелазак на тржишну економију, а то значи и на успостављање друштвено-политичког система који ће се развијати на бази деловања економских законитости. У тим новим условима постепено ће се стварати хијерархијски израженији и чвршћи систем насеља и центара са карактеристикама системског повезивања и међусобно све веће зависности у циљу убрзавања процеса економског развоја како мреже центара, тако и Републике Србије у целини.

Успостављање чвршћих хијерархијских односа у систему насеља подразумева и јасније наглашавање значаја појединих центара или група центара као републичких, макрорегионалних, регионалних и субрегионалних центара. Односно, очекује се успостављање таквог предложеног просторног модела мреже центара у коме ће, у циљу бржег економског развоја Републике Србије у целини, привредно опремање и опремање центара објектима друштвеног стандарда бити економски оправданије него што се то остваривало до сада.

Нови просторни модел мреже центара подразумева убрзавање процеса рационалног размештаја не само производних, трговинских и других привредних капацитета (без некономског дуплирања капацитета, без некономских уситњавања или укрупњавања предузећа, без подстицања мање развијених центара и простора административним мерама итд.), већ и свих објеката друштвеног стандарда (културних, просветних, здравствених и других). Истовремено би требало нагласити да се нови просторни модел мреже центара може успоставити само постепеним усужавањем права и обавеза општина. Овде се мисли на то да је економски било апсолутно недопустиво административно јачање општина, без обзира на њихове природне, привредне, инфраструктурне и кадровске потенцијале.

Реализација постављеног модела полази од претпоставке значајнијих смањења права на административно решавање економских проблема и питања развоја. Ово је основно стратегијско опредељење на бази кога је могуће и остваривање предложеног просторног модела система насеља и центара. Јер, укидањем само наведених права стварају се услови за бржи проток капитала, за његово рационалније инвестирање и за успостављање економски оправданог просторног модела мреже центара.

Као друго стратегијско опредељење сматрамо и увођење подстицајног пореског система у привредни живот Србије. Овде мислимо, пре свега, на потребу успостављања и развоја пореског система којим ће се одређене привредне гране стимулисати у свом развоју, а то значи и успостављање пореског система којим ће се и одређени центри и мрежа центара у целини подстицати у свом развоју. У том смислу очекују се позитивни привредни и друштвени ефекти у развоју мреже центара уколико порески систем буде подстицајан за улагање капитала (укључујући и инострани) у развој центара дуж комуникационих коридора међународног значаја а посебно у савско-дунавском делу тих коридора где постоје и најповољнији природни (проходност, богатство водом, плодно земљиште), демографски (концентрација становништва, велики број квалификованих кадрова) и привредни потенцијали (постојећи индустријски капацитети, изграђена инфраструктура итд.).

Подстицањем развоја мреже насеља и центара дуж главних међународних саобраћајних коридора подстицаће се и развој и свих других делова мреже центара Србије собзиром на то да је мрежа тих коридора релативно равномерна. Та равномерност ће у планском периоду позитивно утицати на међусобно повезивање међународних са саобраћајним коридорима републичког значаја, а то значи и на јачање мреже регионалних и субрегионалних центара Србије који се, скоро сви, налазе дуж тих коридора. Подстицање развоја мреже субрегионалних центара подразумева њихово трансформисање у врло јаке економске центре са развијеним привредним и друштвеним функцијама значајним и неопходним за даљи развој мреже околних мањих општински центара, укључујући и специјализоване економски значајне центре као што су бање, зимски и летњи планински туристички центри, културно-историјски центри итд.

Саставни део стратегије остваривања предложеног просторног модела система насеља и центара чине активности Србије на сталном модернизовању саобраћајне и друге инфраструктуре, затим на сталном проширивању простора (планским актима) припремљених за коришћење од стране домаћег и страног капитала, као и на сталном кадровском јачању предузећа за пројектовање и планирање свих врста привредних и

других објеката и комплекса. О потреби за сталном модернизацијом инфраструктурних система не треба детаљније говорити. Међутим, када је реч о планском проширивању простора за будући развој мреже центара неопходно је Просторним планом Републике Србије захтевати да тих простора увек буде више него што то капитал на тржишту захтева, како би се и на тај начин створили потребни услови за његово брзо пласирање без застоја који су у досадашњем развоју Републике, у највећем броју случајева били дестимулативни за привредни развој мреже центара.

Саставни део претходних активности су и активности на сталном кадровском јачању планерских и пројектантских организација у циљу стварања услова за брзо добијање свих врста дозвола за активирање капитала.

Изложени скуп минималних услова представља фундамент за реализацију предложеног просторног модела система насеља и центара и без њихове реализације мрежа градова ће се и даље развијати на бази досадашњих механизма и законитости, а то значи успоравање економског и свих других елемената развоја на геопростору Србије.

ЛИТЕРАТУРА

- Veljković A. [1968] Mreže gradova u užoj Srbiji, Vojvodini i Kosmetu. Specijalistički rad, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Вељковић А. [1980] Мрежа насеља у СР Србији ван покрајина. ЈУГИНУС. Регионално просторно планирање - Симпозијум поводом јубиларне године књ. 1, Београд.
- Veljković A. [1986] "Grad -pol razvoja u mreži naselja". Saopštenja 17. Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd,
- Вељковић А. [1991] Градови - центри развоја у мрежи насеља средишње Србије. Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, Зборник радова књ. 43.
- Вељковић А. [1993/4] Критички осврт на Нацрт просторног плана Републике Србије. Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, Зборник радова књ. 44-45. Београд.
- Вељковић А. Јовановић Р и Тошић Б. [1995] Градови Србије - центри развоја у мрежи насеља. Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, Посебно издање књ. 44, Београд.
- Перишић Д. [1985] О просторном планирању. Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд
- Републички завод за статистику Србије и Центар за демографска истраживања Института друштвених наука [1984] Становништво и домаћинства СР Србије према попису 1981. године, Београд.
- Републички завод за статистику Србије [1994] Општине у Републици Србији, Београд.
- Стојановић Б. и група аутора [1995] Електронска табела - Пројекција становништва по општинама Србије. Центар за демографска истраживања Института друштвених наука, Београд.

S u m m a r y

Radmilo B. Jovanović

TOWNS OF SERBIA - MODEL OF FUNCTIONAL ORGANIZATION

Towns of Serbia have undergone substantial changes, in the period after Second World War. The main changes occurred in the activity structure, and in the growth of urban population. According to *Veljković A.* theory these changes develop through four stages: the basic characteristic of the first stage is the low level of structural development; second stage is the initiation stage of development; third stage is the beginning of town impact on the surrounding area and fourth stage is forming of the development pole, which influence the complete settlements network.

The model of functional organization of the system of towns has been established on the bases of existing settlements network and regularity of settlements development. Most important elements of this system were: one center of international significance, five macroregional centers and several regional centers.

The model of regional organization of Serbia has also been developed in this study, as well as the minimal concentration of public services, planned according to type and hierarchical level of town.

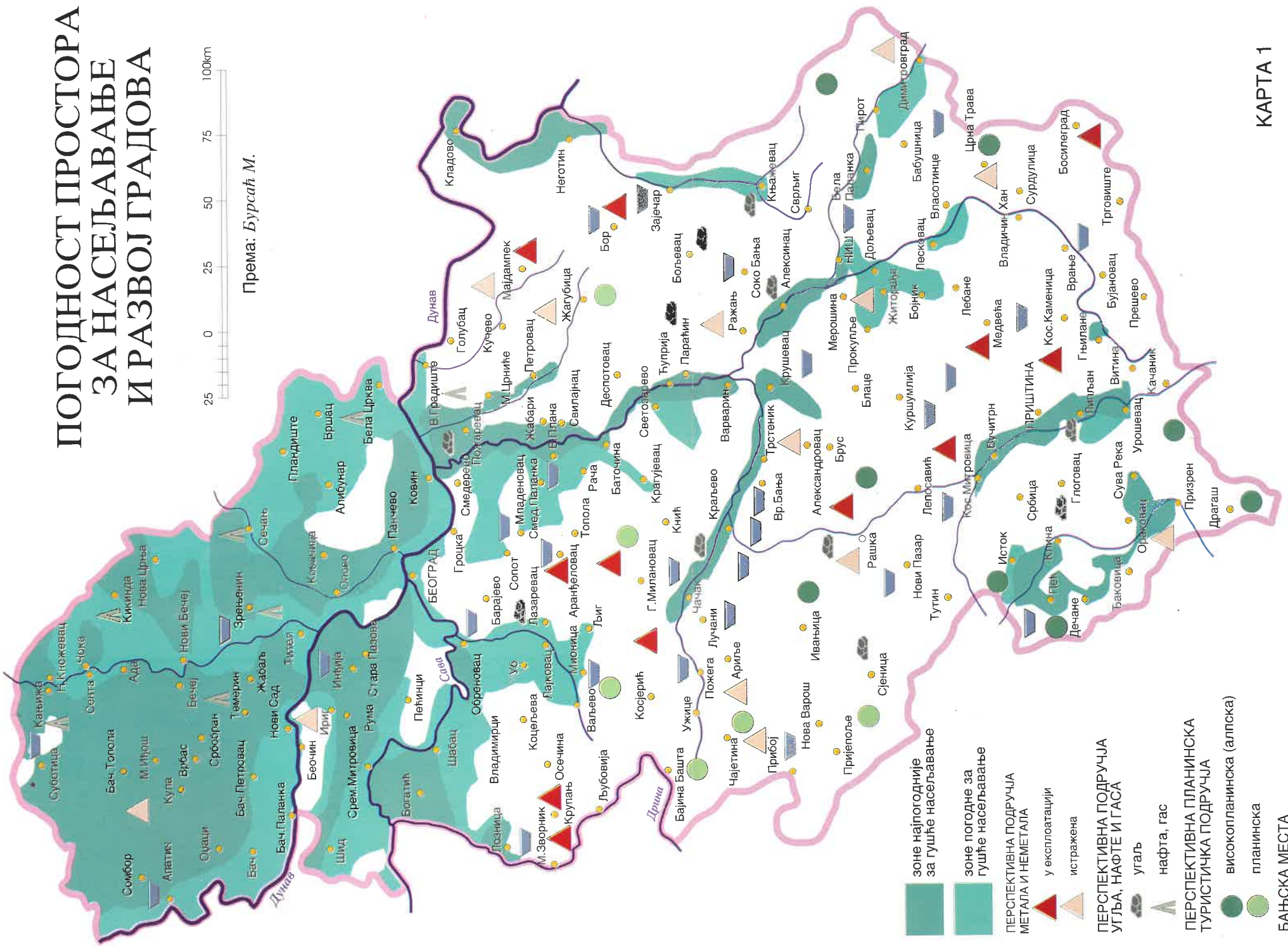
The realization policies of this model are the integral part of this study. Main attention is devoted to: geopotential valorization, development of the market economy, and development of infrastructural systems. These policies have to secure more balanced and dynamic development of all geosystem elements.

ПОГОДНОСТ ПРОСТОРА ЗА НАСЕЉАВАЊЕ И РАЗВОЈ ГРАДОВА

Према: Бурсаћ М.

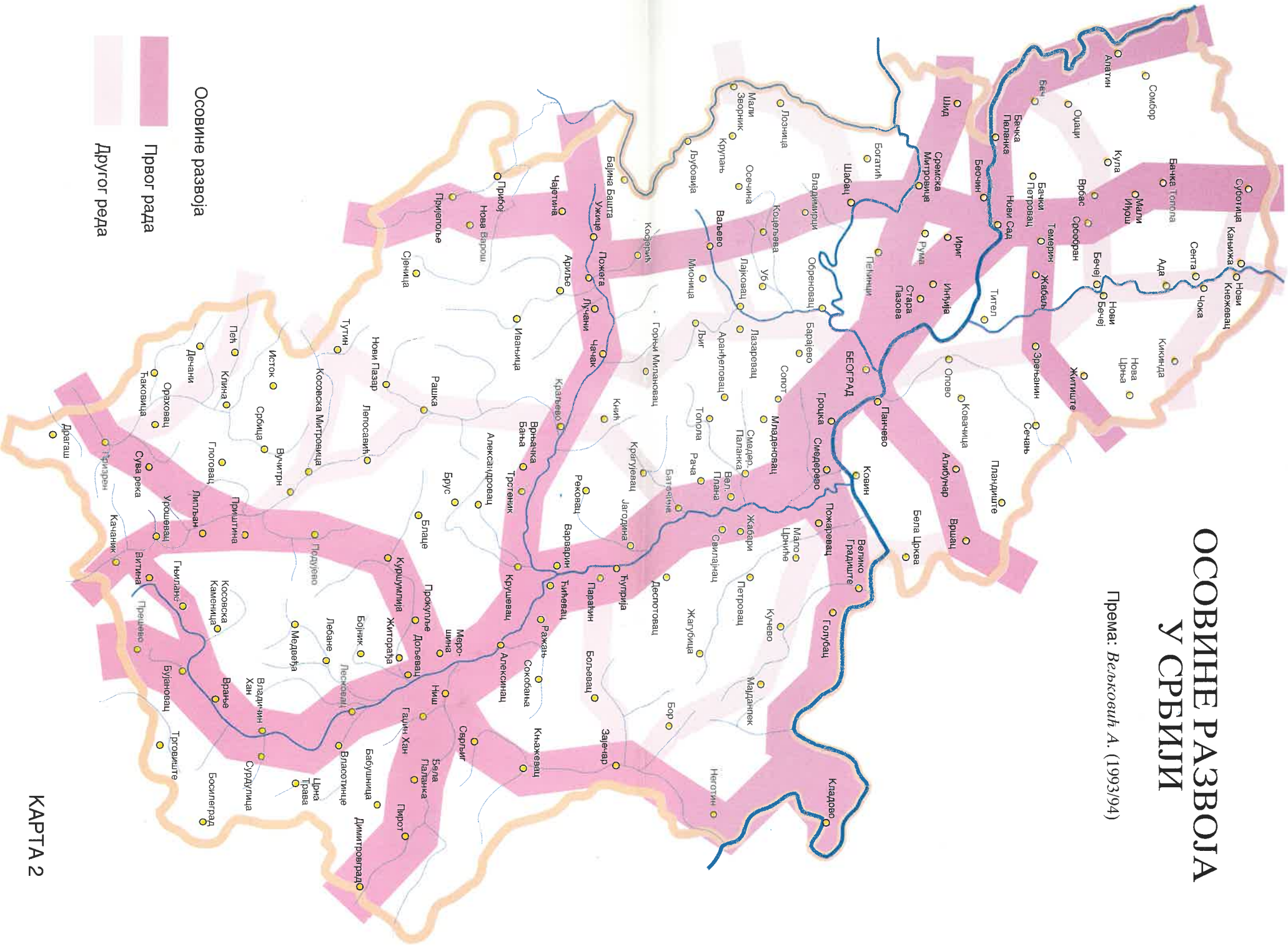

- зоне најпогодније за гушће насељавање
- зоне погодне за гушће насељавање
- ПЕРСПЕКТИВНА ПОДРУЧЈА МЕТАЛА И НЕМЕТАЛА
 - у експлоатацији
 - истражена
- ПЕРСПЕКТИВНА ПОДРУЧЈА УГЉА, НАФТЕ И ГАСА
 - угљ
 - нафта, гас
- ПЕРСПЕКТИВНА ПЛАНИНСКА ТУРИСТИЧКА ПОДРУЧЈА
 - високопланинска (алпска)
 - планинска
- БАЊСКА МЕСТА
 - уређене бање

КАРТА 1

ОСОВИНЕ РАЗВОЈА У СРБИЈИ

Према: Вељковић Д. (1993/94)

КАРТА 2

МОДЕЛ ПРОСТОРНО-ФУНКЦИЈСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ МРЕЖЕ ГРАДОВА СРБИЈЕ

- Центар државног значаја
- Макрорегионални центар
- Регионални центар
- Субрегионални центар
- ▲ Развијенији градски центар
- ▲ Већи градски центар
- Градски центар